

Analýza situace
lesbické, gay,
bisexuální
a transgender
menšiny v ČR

Vydal Úřad vlády ČR
Nábřeží Edvarda Beneše 4, 118 01 Praha 1
www.vlada.cz
ISBN 978-80-87041-33-8

Analýza situace lesbické, gay, bisexuální a transgender menšiny v ČR

Pracovní skupina pro otázky sexuálních menšin ministryně
pro lidská práva a národnostní menšiny:

Kateřina Beňová
Slavomír Goga
Jitka Gjuričová
Jiří Hromada
Petr Kodl
Jiří Louženský
Jana Nová
Lucie Otáhalová
Olga Pechová
Ivo Procházka
Věra Sokolová
Martin Strachoně
Martina Štěpánková
Czeslaw Walek
Jan Wintr

Praha, říjen 2007

Text byl vytvořen společnými silami členů a členek Pracovní skupiny pro otázky sexuálních menšin ministryně pro lidská práva a národnostní menšiny MUDr. Džamily Stehlíkové.

Skupina vznikla v rámci aktivity Evropské unie „Evropský rok rovných příležitostí pro všechny 2007“ a stala se společnou platformou pro setkávání zástupců a zástupkyň hlavních nevládních LGBT organizací a odborníků a odbornic zabývajících se uvedenou problematikou na akademické úrovni, jakož i některých zástupců a zástupkyň státní správy.

Členům a členkám této pracovní skupiny tedy patří dík za podíl při zpracování textu. Jednání pracovní skupiny se účastnili: PhDr. Olga Pechová, Mgr. Martina Štěpánková, JUDr. Mgr. Jan Wintr, Ph.D., Ing. Slavomír Goga, MUDr. Ivo Procházka, Mgr. Czeslaw Walek, Mgr. Jitka Gjuríčová, JUDr. Petr Kodl, Jiří Louženský, Věra Sokolová, Ph.D., Martin Strachoň, JUDr. Jana Nová, Kateřina Beňová, Mgr. Jiří Hromada a Mgr. Lucie Otáhalová.

Text byl zpracováván v období duben – říjen 2007.

OBSAH

ÚVOD	7
A. LGBT MENŠINA A KOMUNITA	9
1. Komunita, menšina a coming out	9
2. Bisexualita a bisexuální komunita	11
3. Komunity a jejich reprezentace	12
4. Transsexuální a transgender komunita	13
5. Stručná historie veřejného života LGBT komunity v českých zemích	15
6. LGBT lidé a náboženství	18
7. LGBT senioři	19
8. LGBT a etnické menšiny	20
B. POLITICKO-LEGISLATIVNÍ ROVINA	23
1. Diskriminace na základě sexuální orientace	23
2. Trestní právo	25
3. Právní úprava soužití osob stejného pohlaví	26
4. LGB rodiče a jejich děti	30
4.1. Individuální adopce	32
4.2. Společná adopce	33
4.3. Právo adoptovat dítě své partnerky či partnera	33
4.4. Svěření dítěte do pěstounské péče	34
4.5. Umělé oplodnění	34
4.6. Postup státních orgánů	35
5. Transsexuální a transgender lidé (translidé)	35
5.1 Právní a sociální postavení translidí	35
5.2 Právní a faktické problémy translidí v ČR	37
6. Intersexuální lidé	41
C. LGBT KOMUNITA A SPOLEČNOST	43
1. Vztah většinové společnosti a LGBT menšiny	43
2. Veřejné mínění v České republice	44

3. Diskriminace	45
4. Mediální obraz LGBT lidí	47
5. Vzdělávání	49
6. LGBT mládež	50
6.1 Šikana	50
6.2 Sociální vyloučení	51
6.3 Prevence a řešení problémových situací	52
7. LGBT lidé a zdravotnictví	53
D. DOPORUČENÍ	57
PŘÍLOHY	62
I.a Lesbické organizace	62
I.b Gay organizace	64
I.c Trans organizace	67
II.: Výběrová bibliografie českých a slovenských LGBTI pramenů	68
III.: Slovníček pojmů	71

ÚVOD

Národní strategie České republiky pro Evropský rok rovných příležitostí¹ konstatovala, že přijetí zákona o registrovaném partnerství je jedním z mnoha kroků směrem k potlačení diskriminace gay a lesbické menšiny. Strategie vyjádřila rovněž předpoklad, že „v České republice nadále přetrvávají stereotypy v souvislosti se sexuální orientací“. Následující text navazuje na tyto dvě základní myšlenky a jeho východiskem je, že lidé s odlišnou sexuální orientací a transgender lidé představují do dnešního dne přehlíženou menšinu.

Na samotném začátku je důležité objasnit termíny, se kterými bude text pracovat. Název užívá pojmy „lesbická, gay, bisexuální a transgender menšina“. Problém sexuálních minorit tak byl pro běžného čtenáře, neznalého problematiky, zjednodušen. Celé spektrum sexuálních menšin se, zejména v zahraničí, označuje jako LGBTI (lesbická, gay, bisexuální, transgender a intersexuální) menšina a text se samozřejmě věnuje všem těmto minoritám.

Odlišnou sexuální orientací se v tomto i v dalších kontextech míní sexuální orientace jiná než heterosexuální, většinová. Pro osoby citově a sexuálně zaměřené na stejné pohlaví (gaye a lesby) byl a stále je používán pojem „homosexuálové“. Tento výraz nicméně nezahrnuje osoby, citově a sexuálně přitahované k oběma pohlavím (bisexuální), jednotlivce mající pocit trvalé příslušnosti k jinému pohlaví, než je jejich pohlaví somatické (translidé), ani jedince, u nichž se vyskytují nebo v době narození vyskytovaly biologické znaky obou pohlaví (intersexuální lidé). Proto se v průběhu let vžilo ustálené seskupení pojmů „lesbická, gay, bisexuální, transgender a intersexuální menšina“. Z hlediska ryzí praktičnosti byla postupně zavedena zkratka zahrnující všech těchto pět pojmů – LGBTI menšina. Výraz „homosexuálové“, jakkoliv se objevuje i v tomto textu, lze považovat za do značné míry zastaralý a překonaný; zde se objevuje převážně v pasážích věnovaných historii. Důvodem, proč tento výraz přesto převažuje u většiny společnosti, je zcela jistě obecně menší povědomí o existenci „menšin v menšině“, tedy osob bisexuálních, intersexuálních a translidí. Problém intersexuality, přestože není ničím novým, byl až donedávna méně známý a do dnešního dne je diskutován takřka výlučně na odborné úrovni.

¹ http://www.vlada.cz/cs/vlada/stehlikova/errp/narodni_strategie.html

Analýza situace lesbické, gay, bisexuální a transgender menšiny v České republice (dále jen „Analýza“) tedy vychází z předpokladu, že u většinové české společnosti, co se týče sexuálních minorit, doposud přežívá značné zmatení pojmů a neporozumění skutečné situaci, což ústí v homofobní pocity a nepodložené předsudky. Tento přístup se logicky přenáší i do sféry moci zákonodárné a výkonné, tedy do oblastí veřejného života, které určují přístup státu k menšinám, včetně menšin sexuálních. Je potom logické, že z uvedených sfér zaznívají signály naznačující teze typu „diskriminace homosexuálů neexistuje“.

Pokud jsou povědomí a znalosti širší české veřejnosti o LGBTI menšině ve společnosti nízké, případně povrchní a získané převážně z médií, nelze očekávat pochopení pro problémy, se kterými se příslušníci této menšiny setkávají.

Cílem Analýzy je srozumitelnou a přehlednou formou podat vysvětlení, co je to vlastně LGBTI menšina a komunita, jak se vyvíjel historický pohled na ni, s jakými problémy se setkává v současnosti, jaké jsou její vztahy s majoritní společností a jak je zpravidla touto společností vnímána. Z hlediska formálního je záhodno předeslat, že používání zkratk „LGBTI“, „LGBT“, případně „LGB“ není nahodilé a vždy znázorňuje, které skupiny sexuálních minorit se pojednáváná otázka týká.

Analýza je zakončena doporučeními, která navazují na jednotlivé pasáže textu. Tato doporučení přímo vycházejí z kritických oblastí, na které text poukazuje a naznačují, jak by se jednotlivé oblasti práv LGBTI menšiny měly vyvíjet, co by bylo vhodné změnit a jaké kroky by tedy vláda v tomto smyslu měla učinit.

A. LGBT MENŠINA A KOMUNITA

1. Komunita, menšina a coming out

Definování pojmu lesbická, gay a bisexuální (LGB) menšina a komunita představuje nemalý problém, neboť už samotná definice sexuální orientace procházela historickým vývojem². Dodnes se tak například vede spor o tom, zda existuje bisexuální orientace či nikoliv. Rovněž hranice mezi transgender lidmi a LGB komunitou nejsou vždy zcela zřejmé, i když to platí především pro vnější pozorovatele. V tomto textu bude však transgender komunitě věnována samostatná podkapitola, neboť praktické rozdíly jsou značné, i když je zde i množství společného.

Většina lidí s odlišnou sexuální orientací se po staletí existence konfesně vyhraněné křesťanské civilizace skrývala a žila svůj život zcela v izolaci či v hluboce ilegální subkultuře. Tendence ke skrytému stylu života však z různých důvodů často přetrvává i v dnešní občanské společnosti, a proto je vhodné od sebe odlišovat pojmy menšina a komunita. Za příslušníka LGB menšiny lze považovat každého s menšinovou sexuální orientací bez ohledu na to, zda se za jejího příslušníka sám „uvědoměle“ považuje. Avšak stává se jedinec součástí LGB komunity automaticky již svojí menšinovou sexuální orientací nebo je její součástí pouze ten, kdo se za její součást sám považuje, nebo pouze ten, kdo se aktivně účastní veřejného „gay a lesbického života“? Na tuto otázku neexistuje jednoznačná odpověď; nicméně nej-přijatelnější je ta, podle níž je příslušníkem komunity ten, kdo se za něj sám pokládá.

Existují lidé, kteří sice měli nebo mají vztah s osobou stejného pohlaví, ale ve své menšině mají jen velmi slabé vazby. V jejich případech se dá mluvit opravdu jen o příslušnosti k menšině, ale nikoliv o tom, že patří ke komunitě. Pak je zde mnoho homosexuálních lidí, kteří mají velmi dobré sociální vazby ve své menšině, aniž by se však chtěli jako její členové prezentovat majoritě či se dokonce takto účastnit veřejného života. Tito lidé nepochybně tvoří komunitu, avšak neúčastní se veřejného „gay a lesbického života“. Většina české LGB komunity spadá právě do této skupiny, neboť veřejné angažování LGB lidí stále není v našich zemích

² Tímto tématem se zabývá řada odborných prací. Jako úvod do problematiky lze doporučit: Rupp, L.J. (2001): *Vytoužená minulost*. Praha, One Woman Press. Dále také: Spargo, T. (2001): *Foucault a teorie podivného*. Praha, Triton.

běžné. Příslušníci LGB menšiny obecně mají totiž na rozdíl např. od příslušníků etnických menšin určitou „výhodu“, že mohou svoji sexuální orientaci poměrně úspěšně skrývat a tím se vyhnout automatickému spojování s touto menšinou ze strany většinové společnosti. Z tohoto důvodu je pro ně mnohdy jednodušší skrýt se v majoritě než vyhledávat ochranu v aktivní a angažované příslušnosti ke komunitě.

To úzce souvisí s tématem aktivního se přihlášení k homosexuální či bisexuální orientaci, které se obvykle označuje jako coming out. Coming out je ovšem možné také definovat různě široce, a to jako vnitřní přiznání si, že „jsem jedním z nich“ (vnitřní coming out), tak i sdělení této skutečnosti svému okolí (vnější coming out). Mnoho odborníků a odbornic dokonce považuje coming out za celoživotní proces, který nikdy není zcela ukončen. Pro společenský obraz gayů a leseb je podstatný coming out vnější, a to zejména takový, který se neomezuje na okruh nejbližších přátel.

Právě viditelnost otevřených gayů a leseb je velmi zásadní pro akceptaci této menšiny ve společnosti. Ochota ke coming outu je však v Česku velmi malá, a to jak u neznámých jednotlivců, tak i u mediálně známých osob. Jen stěží lze například uvěřit tomu, že by v České republice nebyli mezi mediálně známými osobami žádné lesby a jen velmi málo gayů. Strach z nepochopení a odmítnutí mohou jistě vysvětlit mnohé, avšak v poměrně liberální zemi jakou je Česká republika, lze často pochybovat o adekvátnosti takových obav.

Za příslušníka LGB menšiny lze pak považovat každého s menšinovou sexuální orientací bez ohledu na to, zda se za jejího příslušníka sám „uvědoměle“ považuje či do jaké míry prošel coming outem. Ani taková definice však příliš neulehčuje odpověď na otázku kolik gayů a leseb vlastně je. Různé výzkumy v závislosti na použité metodologii docházejí k velmi odlišným odhadům o zastoupení homosexuálních lidí v populaci. Tyto výsledky se obvykle pohybují mezi jedním a desíti procenty z populace, přičemž realistický bude údaj asi někde uprostřed. Pokud bychom vzali za bernou minci onen populární leč nepodložený údaj o čtyřech procentech, tak by to znamenalo, že v České republice žije celkem čtyři sta tisíc gayů a leseb, z nichž ovšem pouze část je v aktivním věku a pouze zlomek z nich se ke své orientaci otevřeně hlásí³.

3 Pechová, O. (2005): Sexuální minority. Olomouc, Katedra psychologie FF UP, Rigorózní práce.

2. Bisexualita a bisexuální komunita

Specifickým problémem je pak otázka existence bisexuality jako svébytné sexuální orientace. Sám pojem bisexualita je méně jasný, než je tomu u homosexuality. Na počátku dvacátého století se bisexualita pod významným vlivem Havelocka Ellise a Sigmunda Freuda stala synonymem pro androgynii respektive oboupohlavnost, která měla být primárním psychickým stavem člověka. Teprve později se stal tento termín označením pro erotickou a sexuální přitažlivost k lidem obou biologických pohlaví⁴.

Zhruba od osmdesátých let nabývá bisexualita znovu na významu a její existenci jako svébytné orientace připouštějí i renomovaní odborníci jako Eli Coleman⁵ či Vivien Cass⁶. Podle nemnohých dostupných výzkumů se zdá, že bisexualita je podstatně častější u žen a někdy se objevuje dokonce názor, že v pravém slova smyslu se vyskytuje pouze u žen. Pojem bisexualita je však stále velmi nejasně definován a mnoho autorů se mu raději vyhýbá.

Mezi sexuology existuje spor o to, zda tvoří celoživotně bisexuálně zaměřeni lidé samostatnou skupinu, nebo zda se jedná o zanedbatelné výjimky. V české sexuální vědě je tento názor obzvláště živý díky vlivu Kurta Freunda⁷, jehož názory na existenci bisexuality jako svébytné orientace byly krajně kritické. Například čeští sexuologové Brzek a Pondělíčková-Mašlová⁸ vyslovili na základě svých klinických zkušeností přesvědčení, že takových případů je jen velmi málo, neboť i bisexuálně cítící lidé nejsou obvykle v jednom období přitahováni oběma pohlavími. Stejně jako někteří zahraniční autoři pak poukazují na to, že bisexualita obvykle bývá pouze přechodnou vývojovou fází, která je po čase vystřídána příklonem k jedné ze dvou sexuálních orientací.

Tento názor je pro mnoho odborníků stále směrodatný, ale v posledních letech se mnohem častěji objevují hlasy, které s tímto zjednodušením polemizují a volají po uznání bisexuálních lidí jako svébytné skupiny. Poukazují přitom na to, že představa existence binárního systému sexuální orientace je velmi zjednodušující a poukazují na nízkou validitu dat, na základě kterých vznikl koncept bisexuálních

4 George, S. (1993): *Women and bisexuality*. London, Scarlet Press.

5 Coleman, E. (1990): *Toward a synthetic understanding of sexual orientation*. In McWhirter, D.P., Sanders, S.A., Reinsch, J.M. (1990): *Homosexuality/heterosexuality: concepts of sexual orientation*. New York, Oxford University Press. 267-276.

6 Cass, V.C. (1996): *Sexual orientation identity formation: a western phenomenon*. In Cabaj, R.P., Stein, T.S. (eds.) (1996): *Textbook of homosexuality and mental health*. Washington, American Psychiatric Press. 227-251.

7 Freund, K. (1962): *Homosexualita u muže*. Praha, Státní zdravotnické nakladatelství.

8 Brzek, A., Pondělíčková-Mašlová, J. (1992): *Třetí pohlaví?* Praha, Scientia medica. s.14-18

lidí jako výjimečných případů. Faktem je, že k popírání existence bisexuálně orientovaných lidí přispěli do značné míry někteří aktivisté gay a lesbických organizací, kteří považovali všechny bisexuální lidi za produkt systému útlaku homosexuálních lidí⁹. Existují rovněž studie poukazující na skutečnost, že jak mezi odborníky na duševní zdraví, tak mezi dalšími skupinami populace jsou bisexuální lidé považováni za méně přijatelné a problematičtější než homosexuální lidé¹⁰.

Ať zastáváme na bisexualitu, její definici a její samotnou existenci jakýkoliv názor, nelze přehlédnout, že jako bisexuální se definuje mnoho lidí, a to je třeba respektovat jako sociální fakt. Ve světě (zejména v anglosaských zemích) existuje již zhruba čtvrt století hnutí bisexuálních lidí, které se přes četné peripetie dokázalo integrovat do zpočátku skeptického lesbického a gay hnutí. Nadále je však poměrně slabé, neboť většina bisexuálních žen se integruje do lesbického hnutí, aniž by měly zvláštní potřebu zdůrazňovat svoji odlišnost. To samé se děje v případě hnutí gay mužů, kde je tento jev posílen patrně mnohem menším výskytem bisexuality u mužů. Malou viditelnost bisexuálních lidí umocňuje také fakt, že se mohou ještě snadněji než gayové a lesby skrýt v heterosexuální majoritě. Odražující jsou rovněž výše zmíněné negativní konotace bisexuality, které jsou mezi gayi a lesbami stále velmi silné, jak dokazují obvykle velmi agresivní debaty, které na toto téma probíhají na internetu. V České republice pak fakticky není možné mluvit o existenci nějaké bisexuální komunity. V lesbických organizacích se sice pohybuje množství bisexuálních žen, avšak nikdy nevznikla specializovaná organizace či sekce, která by bisexuální ženy sdružovala.

3. Komunity a jejich reprezentace

V předchozí části byly popsány komplikované vztahy mezi homosexuálním hnutím a bisexuálními lidmi. Vztahy mezi gay a lesbickou komunitou však rovněž nejsou jednoduché, neboť vedle některých podobných zájmů, zde existuje řada rozdílů. Gay a lesbická menšina se navíc z principu mohou vyvíjet zcela nezávisle a mnohdy tomu také tak skutečně je. Není proto divu, že obě komunity se mnohdy dostávají do konfliktů či působí paralelně. Tato situace se objevuje v LGB hnutí od samotných jeho počátků.

Nejvýznamnějším důvodem ke značné separaci lesbického a gay hnutí, byla neochota gay komunity akceptovat lesby jako rovnocennou sílu. Zároveň se objevila

⁹ Witt, L. a kol. (1995): *Out in All Directions: Almanac of Gay and Lesbian America*. New York, Warner Books. s.404-405

¹⁰ Levay, S., Valente, S.M. (2002): *Human sexuality*. Sunderland, Sinauer Associates. s.438

druhá vlna feminismu¹¹, jejíž myšlenky rozpory mezi komunitami dále zvýraznily. Není ovšem divu, že neexistuje žádná jednotná gay a lesbická komunita. Spolupráce mezi aktivisty a aktivistkami je nezbytná k efektivní prezentaci společných zájmů, avšak v mnoha směrech se důrazy liší. Nelze patrně nikdy očekávat, že gay aktivismus bude výrazně feministický. Rozdíly jsou však i ve zcela praktických tématech, neboť například reprodukční práva (umělé oplodnění) jsou významné právě jenom pro lesbickou komunitu.

Pro lesbickou a gay komunitu v České republice je v současnosti celkově typická malá organizovanost a velké rozdíly mezi jednotlivými generacemi a regiony. Existují rozdíly principiální, jako jsou například náboženské přesvědčení, ochota angažovat se i mimo komunitu či vztah k feminismu. Rovněž vztah k bisexuálním a transgender lidem se často lokálně velmi liší. Existuje relativně velké množství lokálních skupin, ale ty spolu často zcela nedostatečně spolupracují a tak se nedostává síly na větší sociální a politické aktivity. Aktivisté a aktivistky jsou ovšem ochotni spojit se a vyvinout intenzivní úsilí, je-li to potřebné k prosazení nějakého výrazného společného zájmu, jako byl např. zákon o registrovaném partnerství.

Chybí zde tradice dlouhodobé práce na budování občanské společnosti, která je patrná v životě gay a lesbických komunit v západní Evropě a USA. Tento stav poškozují zejména menšinové či sociálně slabé segmenty lesbické a gay menšiny, které jsou ve zvýšené míře zranitelné. Díky tomu sice je v Česku mnoho sociálně zdatných a dobře postavených gayů a leseb, ale zároveň situace mnoha gayů a leseb je velmi neuspokojivá. Rizikovými skupinami jsou tak například LGBT senioři, zdravotně postižení, příslušníci etnických menšin, sociálně vyloučení teenageři či obecně lidé ve venkovských oblastech.

4. Transsexuální a transgender komunita¹²

Transsexuální a transgender lidé tvoří minoritu, o jejíž četnosti se někdy vedou poměrně zmatené spekulace. Příčinou je především velmi vágní náplň slova transgender, zatímco transsexualita je poměrně jasně definovaná touhou po právní a somatické změně pohlaví. Uvádí se, že transsexuálních lidí je v populaci okolo

¹¹ Feministické hnutí procházelo v historii několika „vlnami“. Tzv. první vlna feminismu usilovala především o zrovnoprávnění před zákonem (volební právo a rovný přístup ke vzdělání). Druhá vlna feminismu se datuje od počátku 60. let 20. století se soustředila na dva základní okruhy problémů, které jsou považovány za zdroje nerovnosti mezi pohlavími: kulturu („Kulturní systém, v němž žijeme, je patriarchální povahy.“) a psychologickou problematiku formování genderové identity. Zdroj: www.feminismus.cz, www.novezeny.eu.

¹² Informace v této kapitole prezentují zjednodušenou formou příslušné části z následující práce: Pechová, O. (2005): *Sexuální minority*. Olomouc, Katedra psychologie FF UP, rigorózní práce.

jedné desetiny promile, což by v ČR odpovídalo zhruba jednomu tisíci osob. V České republice neexistují přesné statistické údaje o počtu lidí, kteří absolvovali takzvanou změnu pohlaví či o ni usilují. Lze však odhadovat, že by se skutečně mohlo jednat zhruba o jeden tisíc osob, které tuto podmínku splňují. V současnosti sice absolvuje právní změnu pohlaví okolo padesáti osob ročně, avšak na tomto čísle se stále podílejí transsexuální lidé starších ročníků, kteří využívají současnou příznivější situaci v medicíně a společnosti.

Je také samozřejmě velmi těžké stanovit, jaký má výše uvedené číslo vztah k celkové populaci translidí. Jestliže transsexualita je vymezená úsilím o takzvanou změnu pohlaví, pak transgender populace je většinou definována především překračováním genderových rolí a identit, což je ale velmi nekonkrétní. Jako transgender lidé jsou tedy označováni lidé žijící částečně nebo trvale v roli opačného než právního pohlaví, ale mnohdy zároveň neurčité množství dalších lidí, kteří se k trans identitě nijak nehlásí. Zájmy takových jednotlivých komunit se pak velmi liší v závislosti na faktorech jako jsou vztah k operativní změně pohlaví, aktuální genderová role či sexuální orientace. Tyto faktory navíc mohou v některých případech procházet určitou změnou v čase.

Velké rozdíly jsou pak také mezi komunitou translidí MtF (male-to-female) a FtM (female-to-male). Lidé MtF jsou lidé, kteří, lidově řečeno, procházejí změnou z muže na ženu, respektive jsou to osoby, jejichž identifikace je především ženská, navzdory převládajícím biologickým charakteristikám mužského pohlaví. Naopak lidé FtM mají biologické charakteristiky primárně ženské, avšak podstupují „změnu na muže“ či jejich identifikace je převážně mužská. Rozdíly mezi situacemi těchto dvou komunit jsou nejméně stejně významné jako rozdíly mezi situacemi gayů a leseb. Velmi diskutován je pak také poměr velikosti těchto dvou populací. Výzkumy naznačují, že početní poměr mezi transsexuálními lidmi FtM a MtF se velmi liší nejen mezi jednotlivými zeměmi, ale i mezi jednotlivými generacemi. V České republice byla po několik desetiletí zjišťována výrazná převaha transsexuálních lidí FtM, avšak v posledních letech se tato situace začíná měnit. Je ovšem opět otázkou, jaký je vztah těchto údajů k celkové (a zároveň neznámé) populaci translidí.

Mnohem obtížněji lze definovat situaci další skupin zařazovaných mezi translidí. V případě osob žijících převážně v genderové roli spojované s jiným pohlavím, než jaké odpovídá jejich chromozomálnímu, respektive právnímu pohlaví, jsou jejich problémy značně podobné transsexuálním lidem. Chybí zde ovšem motivace k příslušným lékařským a právním krokům, což jejich situaci na straně jedné zjednodušuje, avšak zároveň vede k trvale zvýšenému riziku diskriminace. Nelze

však říci kolik takových osob v ČR žije, avšak zdá se, že je jich podstatně méně než transsexuálních lidí.

Další skupinou řazenou někdy mezi translidí jsou transvestité (TV) a cross-dresseři (CD), kteří mění genderovou roli pouze příležitostně a obvykle neusilují o její trvalou změnu. CD/TV lidé tvoří většinou samostatnou subkulturu, která se od transsexuální komunity značně liší, jakkoliv někteří jedinci hranice těchto subkultur překračují. Počet CD/TV jednotlivců lze velmi těžko určit, protože jsou mnohem méně identifikovatelní a méně organizovaní než transsexuální lidé. K jejich nižší viditelnosti přispívá i převládající heterosexuální orientace a často i poměrně úspěšná adaptace v manželství. Ke specifikům této subkultury patří také vázanost na mužské biologické (chromozomální) pohlaví, což je jistě zajímavý fenomén z pohledu sexuologických a genderových teorií. Lze pouze nepřesně odhadovat, že CD/TV lidé jsou mnohonásobně početnější než transsexuální lidé.

Mezi translidí pak někteří autoři řadí také některé genderově nekonformní segmenty gay a lesbické komunity (butch lesby, femininní gayové), které se mohou rovněž setkávat se zvýšeným odmítáním v rámci majority i homosexuální minority. Pokud se však sami považují pouze či především za lesby a gaye (či queer identity), tak je velmi problematické řadit je do trans komunity.

5. Stručná historie veřejného života LGBT komunity v českých zemích

Citové a erotické vztahy mezi osobami stejného pohlaví jsou doloženy od úsvitu dějin. Od 19. století se hovoří o homosexualitě jako relativně stálé sexuální preferenci v kontextech právních, medicínských, psychologických i obecně sociálních. Už od konce 19. století vznikají spolky, které se homosexualitou zabývají a usilují nejprve o odstranění trestnosti homosexuality, a později také o ukončení patologizace a diskriminace homosexuálních lidí. První takovou organizací byl německý Wissenschaftlich-humanitäre Komitee z roku 1897 pod vedením jednoho ze zakladatelů moderní sexuologie Magnuse Hirschfelda. Od této doby můžeme také mluvit o opravdovém veřejném životě LGBT lidí, neboť tyto komunity začaly vycházet z dosavadního utajení a počínaly se hlásit o svá práva.

V téže době se téma homosexuality dostává do veřejného prostoru i v českých zemích. Už v roce 1895 se články v časopise *Moderní revue* postavily na stranu Oscara Wilda, odsouzeného v Anglii na dva roky vězení. Během První republiky několik let vycházel časopis *Hlas sexuální menšiny* a na něj navazující *Nový*

hlas. Homosexuální chování však zůstávalo trestné podle § 129 trestního zákoníku z roku 1852, a to přesto že se o změně tohoto paragrafu intenzivně diskutovalo¹³.

V nacisty ovládané Evropě byly osoby podezřelé z homosexuality systematicky pronásledovány. Po druhé světové válce byl však osud homosexuálních vězňů a vězeňkyň zamlčován a až v osmdesátých letech se začalo nesměle mluvit o těchto obětech nacismu. Homosexuální vězni a vězeňkyně měli obrovskou úmrtnost a většina jich nepřežila válku. Přeživší se pak většinou nedočkali ani společenské rehabilitace, ani odškodnění¹⁴.

V komunistické éře došlo sice k zániku obecné trestnosti homosexuality (s novým trestním zákonem v roce 1961), avšak zůstala v § 244 trestnost pohlavního styku s osobou stejného pohlaví mladší 18 let, homosexuálního pohlavního styku vzbuzujícího veřejné pohoršení, zneužití závislosti osoby stejného pohlaví a homosexuální pohlavní styk s osobou téhož pohlaví za úplatu (zrušeno v roce 1990), což umožňovalo alespoň policejní šikanu. V době předválečné i poválečné existovala především v Praze známá místa, kde se homosexuální minorita setkávala, avšak o skutečně svobodném rozvoji lesbické a gay komunity je možno hovořit až po revoluci v roce 1989.

Po druhé světové válce se centrum hnutí za práva sexuálních menšin přesunulo z Evropy do USA, odkud se pak nové trendy dostávají zpátky do Evropy. Mezinárodní hnutí se radikalizovalo koncem šedesátých a zejména v sedmdesátých letech. Polistopadové české hnutí se tak objevilo ve zcela nové době a atmosféře, ve které se ve světě prosazovala tendence ke kooperaci LGBT lidí.

V devadesátých letech 20. století vzniklo v Praze, v Brně i v dalších českých městech množství spolků, klubů, barů, diskoték a dalších aktivit LGBT komunity. Zásadní roli v životě LGBT komunity sehrává od druhé poloviny 90. let internet, LGBT problematika stále častěji proniká zejména do veřejnoprávních médií (týdeník ČRo 1 Bona Dea, pravidelné magazíny ČT LeGaTo a Q). V ČR probíhají filmové festivaly s výhradním nebo významným zastoupením filmů s LGBT tematikou (Mezipatra, Febiofest), v 90. letech se konaly další významné gay a lesbické společenské akce (Apriles, Karlovarský duhový festival, Gay Man). Neustále přibývají nejrůznější sportovní, kulturní a společenské LGBT skupiny, které však mnohdy stejně rychle zanikají a tvář hnutí se tak neustále proměňuje.

Významnou roli ve sdružování LGB komunity sehrálo v 90. letech Sdružení

13 Fanel, J. (2000): Gay historie. Praha, Dauphin.

14 Pechová, O. (2005): Lidé s růžovým trojúhelníkem.
<http://www.translide.cz/ruzovy-trojuhelnik>

organizací homosexuálních občanů (SOHO), v roce 1990 vzniklá zastřešující organizace přibližně třiceti sdružení z celé ČR. SOHO usilovalo o politické zviditelnění (jeho prezident J. Hromada kandidoval v roce 1990 do Federálního shromáždění), o vynětí homosexuality ze seznamu nemocí (k čemuž došlo na mezinárodní úrovni rozhodnutím WHO v roce 1993), o odstranění diskriminace LGB osob, o prosazení registrovaného partnerství osob stejného pohlaví. SOHO sehrávalo významnou úlohu při prevenci nemoci AIDS a při pomoci osobám nakaženým virem HIV, provozovalo linku pomoci, vydávalo osvětové brožurky. Pod hlavičkou SOHO vycházel deset let společenský měsíčník SOHO revue (později SOHO ABSOLUT revue a Gayčko). SOHO vydávalo knihy s LGB tématikou, organizovalo akce v rámci Světového dne boje proti AIDS a podporovalo nejružnější aktivity LGB komunity. SOHO se v roce 2000 transformovalo v Gay iniciativu a koncem roku 2006, kdy po deseti letech úsilí spoluprosadilo zákon o registrovaném partnerství, ukončilo svou činnost¹⁵.

Od roku 1995 až po současnost funguje brněnský STUD, (člen SOHO 1995-2000), který výrazně překračuje hranice regionu a má široké pole působnosti (mimo jiné filmový festival Mezípatra). STUD roku 2003 spolu s dalšími dlouhodobě aktivními i nově působícími organizacemi a osobnostmi (např. Vladimír Hrubý) vytvořil platformu usilující o uzákonění registrovaného partnerství a odstranění diskriminace GLB menšiny – Gay a lesbickou ligu. Ta se svou intenzivní prací s médii a úzkou spoluprací s předkladateli zákona o registrovaném partnerství velkou měrou zasadila o jeho přijetí.

Lesbická komunita se v devadesátých letech vyvíjela značně nezávisle, přičemž postupně vzniklo několik organizací (L-klub Lambda, Promluv, A-klub), které se značně lišily ve svém chápání lesbické komunity a ve vztahu k feminismu. Nejvýznamnější aktivitou lesbického hnutí bylo pořádání festivalu Apriles. Kromě toho postupně vycházely časopisy Promluv (1993-1998), Alia a Inkognito. Na internetu sehrál významnou roli portál lesba.cz, který ale pro technické problémy radikálně omezil svoji činnost v létě 2005. V současnosti některé jeho funkce zastupuje web bengales.cz. Rovněž festival Apriles se v roce 2003 konal naposledy, ale od roku 2005 jej nahradil skromnější festival Elnadruhou¹⁶.

Zájmy translidí reprezentuje v České republice občanské sdružení Transforum, které existuje od roku 1998. Od té doby prošlo značnými personálními a ideovými změnami, avšak po celou dobu zůstává aktivní jako jediná česká

¹⁵ Faneš, J. (2000): Gay historie. Praha, Dauphin.

¹⁶ Kotišová, M., Vampolová, V. (2006): České lesby: daleko k hnutí, daleko k feminismu.

In Hašková, H., Křížková, A., Linková, M. (2006): Mnohohlasem: vyjednávání ženských prostorů po roce 1989. Praha, Sociologický ústav AV.

organizace reprezentující zájmy translidí. Z aktivit mimo komunitu stojí za zmínku například udělování cen Transpřítel či snaha o prosazování zájmů translidí při tvorbě antidiskriminačního zákona. Sdružení vyvíjí aktivitu především v Praze, kde je značná koncentrace translidí, kteří sem přicházejí i z jiných regionů, aby hledali adekvátní terapii, kontakty s komunitou a také za tolerantnějším prostředím velkoměsta. V Praze se také každý měsíc konají komunitní setkání, kterých se obvykle účastní deset až třicet osob. Podobně jako jinde ve světě i v ČR jsou v komunitě aktivní především transsexuální lidé MtF, což je pravděpodobně dáno zejména jejich snadnější identifikovatelností a s tím souvisejícími většími sociálními problémy. Naopak organizace, která by se zaměřovala na sdružování dalších segmentů populace translidí, u nás nikdy neexistovala, což může být samozřejmě příčinou i důsledkem jejich malé viditelnosti.

Velmi aktivní je transkomunita v oblasti webových projektů, což je dáno mimo jiné potřebou vyměňovat si množství velmi specifických informací. Po zhruba tři roky byly neaktivnějším webovým projektem www.translide.cz. V současnosti webmaster ukončil aktivní činnost a stránky jsou aktualizované pouze ve výjimečných případech. Web však zůstává jednoznačně nejrozsáhlejším souborem textů s trans tematikou na českém internetu. Diskusní fórum se pak přesunulo na stránky www.translide.com. Mnoho let také existují stránky www.transforum.cz, které jsou však aktualizovány velmi sporadicky.

6. LGBT lidé a náboženství

Věřící gayové a lesby naléhají ve svých farnostech na to, aby v církvích, které je přijímají bez problémů, byl připraven obřad žehnání stejnopohlavním svazkům. Tento obřad žehnání by mohl mít platnost občanské registrace tak, jako je tomu při uzavírání manželství. Proto by uvítali, kdyby legislativa dávala možnost zvolit si mezi „úředním“ a „církevním“ obřadem uzavření registrovaného partnerství.

V rámci připravovaného antidiskriminačního zákona existuje výjimka pro církev a náboženské společnosti, které mají z interních důvodů právo v pracovněprávních vztazích uplatňovat rozdílné zacházení s osobami i v souvislosti s jejich sexuální orientací. Otázkou je, zda se tím nedává církvím a náboženským společnostem příliš velký prostor k homofobnímu jednání – např. právo odmítnout gaye či lesbu při žádosti o zaměstnání, které bezprostředně nesouvisí s výkonem kněžského povolání (proti zákonné normě, která tuto diskriminaci v zaměstnání vylučuje).

Příslušná ministerstva by měla věnovat pozornost způsobu, jakým jsou

přípravování ke své práci budoucí učitelé, vychovatelé a kněží. Všechny tyto osoby se mohou ve své praxi setkat s coming-outem menšinově sexuálně orientovaných lidí a jejich odpovědnost vůči nim je v tomto případě vysoká.

7. LGBT senioři

LGBT senioři prožívají obdobné starosti jaké mají senioři obecně, nicméně vedle toho trpí i určitými specifickými problémy. Jedním z největších je samota, která je mnohdy hlubší než u ostatní populace. Gayové obvykle dožívají bez rodinného zázemí; v mládí se jich rodina kvůli jejich homosexuální orientaci často zřekla a vlastní rodinu si nezaložili, a tak nemají potomky. Jejich přátelé postupně umírají, nové vztahy se jim již zpravidla nedaří navázat. Mladší generace gayů o komunikaci s nimi v podstatě nestojí.

U leseb může být situace jiná zejména v tom smyslu, že ženy, na rozdíl od mužů, mají širší možnosti založení rodiny; lesby mohou být tedy ve stáří samotou ohroženy v menším procentu než gayové. Obecně je role ženy a role matky velmi často spojována. Řada žen se tedy může cítit pod jakýmsi společenským tlakem, aby svou společenskou roli splnila. Proto se velká většina dnešních leseb-seniorek provdala a založila rodinu. Je logické, že tato manželství se často rozpadla; svou roli zde jistě hrála i uvolněnější společenská situace v posledních letech. Osamělé ženy s dětmi poté hledají partnerství se ženou.

Dle dostupných statistik mají ženy stále nižší platy než muži. Nižší plat ve stáří ústí v nižší důchod, což v případě, že partnerka zemře, může vést až na pokraj chudoby. Ani lesby žijící v registrovaném partnerství nemají dnes nárok na vdovský důchod po zemřelém partnerce. Svou roli mohou u leseb-seniorek sehrávat také další znevýhodňující faktory vycházející z jejich genderové role. Jelikož se ženy obecně dožívají vyššího věku než muži, tak lze také předpokládat, že populace leseb seniorek bude větší než populace gayů seniorů.

Je však třeba zdůraznit, že uvedená konstatování jsou spíše domněnkami, lesby – seniorky jsou jedním z nejméně „viditelných“ segmentů v LGBT minoritě. Ve veřejném prostoru se pohybují minimálně a ke svojí sexuální orientaci se zpravidla nehlásí. Proto se veškerá „tvrzení“ o jejich sociální situaci blíží spíše dohadům.

Co lze ale říci s jistotou je, že LGBT senioři a seniorky zůstávají „mimo zorné pole“ mladší generace, která o jejich problémech v podstatě neví. Pokud využívají institucionální péče o seniory a seniorky, pak se často setkávají s diskriminací

a nepochopením, neboť ve společnosti přžívá názor, že homosexualita není záležitostí seniorů. Snaha udržovat či navázat v tomto věku stejnopohlavní vztah bývá odsuzovaná mnohem více než vztahy jejich heterosexuálních vrstevníků a vrstevnic.

Z terénních výpovědí vyplývá, že někteří by uvítali existenci určitého komunitního centra pro lesby a gaye, které by jim kromě dalších služeb poskytovalo např. pečovatelské služby. V zahraničí podobné služby již existují, i když jsou postaveny převážně na soukromé iniciativě. Situaci by ovšem mohla zlepšit i působení na zlepšení standardů péče v již existujících státních zařízeních.

Řešení popsaného problému vytvořením nové instituce není ovšem samospasitelné. Bylo by nanejvýš žádoucí motivovat (například cestou nabídky dotačních programů s tímto zaměřením) stávající LGBT organizace k aktivnímu přístupu k otázkám souvisejícím se stárnutím. Zájem o problematiku stárnutí by neměl zůstat výsadou úzké skupiny jednotlivců. Popularizace studijních oborů z oblasti sociální práce, s důrazem na práci se seniorkami a seniory, může být jednou z cest, jak probudit zájem širší společnosti, zejména pak mladší generace, o tuto problematiku.

8. LGBT a etnické menšiny¹⁷

Prakticky zcela nezmapovaná je situace postavení LGBT z řad etnických menšin v České republice. Ač existuje potřeba zabývat se marginalizovanými skupinami uvnitř samotné LGBT komunity, neexistují žádné výzkumy či studie, které by poskytly dostatek informací k zahájení této debaty. Obecně se dá říct, že podobně jako je tomu v jiných zemích, společenský diskurz se omezuje na LGBT z většinové společnosti a na stírání odlišností mezi LGBT a majoritou.

LGBT z řad etnických menšin jsou přitom vystavováni vícenásobné diskriminaci nejenom ze strany většinové společnosti (z důvodu etnicity a sexuální orientace), ale také ze strany jednotlivých komunit (odlišná sexuální orientace je v rámci etnických skupin více či méně stigmatizována, taktéž v rámci LGBT komunity je nahlíženo na příslušníky etnických menšin diskriminačně). Tato situace pak vrhá LGBT z řad etnických menšin do určitého vakua (kdy se nekontaktují ani mezi sebou), které je již v dnešní době částečně překonáváno pomocí internetu. V České republice neexistuje žádná organizace, která by se tímto tématem systematicky a dlouhodobě zabývala a pracovala s LGBT z řad etnických menšin (např. linka

¹⁷ Text této kapitoly byl vytvořen na základě terénního výzkumu provedeného MUDr. Ivo Procházkou.

pomoci specificky pro LGBT z řad etnických menšin; specifická část nebo diskusní skupina v rámci internetových stránek věnující se této problematice aj.).

Částečně dostupné jsou informace o gayích z řad romských komunit v ČR, zcela nedostupné jsou informace o dalších skupinách (LBT) z řad romských komunit a o LGBT z řad jiných etnických/národnostních menšin (např. vietnamská, polská). Problémy, se kterými se romští gayové a lesby setkávají ve svých rodinách, spíše souvisejí s tím, jaký důraz je kladen na důležitost rodiny a částečná religiozita a nižší vzdělanost. Druhým problémem, se kterým se romští gayové a lesby mohou setkávat, je přijetí v samotné LGBT komunitě. Jak ukázaly výsledky výzkumu prováděného metodou focus group, ve které byla zkoumána také problematika postojů Romů ke gayům, romská komunita nevnímá obecně homosexualitu a gaye jako problém. Přijetí romského potomka či příbuzného však znesnadňuje stud a obava z odmítnutí před širší rodinou, která má u Romů silnější vazby a kohezi než ve většinové společnosti. Rovněž tradiční sociální struktury romské společnosti kladou větší důraz na akceptaci okolím (zejména ve své komunitě). Svůj podíl může hrát i možná větší religiozita Romů. Tyto jevy vedou k častějšímu skrývání homosexuální orientace v rodině, včetně vstupu do manželství. Podobně hraje roli i touha po dětech.

Výzkum také upozorňuje na problém, jakým je homosexuální prostituce, kterou se (obdobně jako ve většinové společnosti) živí často heterosexuálně orientovaní mladí muži bez rodinného zázemí (z dětských domovů). Protože je podíl těchto lidí z romského etnika vyšší, je vyšší i jejich zastoupení mezi prostitutky. V některých komunitách je pro egodystonni (vnitřně nevyrovnané se svou sexuální orientací) homosexuální muže či chlapce spíše akceptovatelné vysvětlovat své homosexuální chování jako komerční než jako projev jejich sexuální orientace. V romské komunitě se nicméně tento druh prostituce nepotvrdil.

Tyto závěry však nelze paušálně využít pro diskuzi o postavení LGBT z řad etnických menšin v České republice, pro její zahájení je tedy nezbytné provést výzkum mapující jejich situaci. Paralelně by však měla být podpořena snaha LGBT organizací se touto problematikou systematicky a dlouhodobě zabývat.

B . POLITICKO-LEGISLATIVNÍ ROVINA

1. Diskriminace na základě sexuální orientace

Právní úprava zákazu diskriminace je v českém právním řádu roztržštěná a nesourodá, míra ochrany před diskriminací proto závisí především na tom, v jaké oblasti života a z jakého důvodu k diskriminaci došlo. Na ústavní úrovni je zákaz diskriminace obsažen v čl. 3 odst. 1 Listiny základních práv a svobod¹⁸, který zakotvuje rovný přístup k řadě práv bez diskriminace z mnoha konkrétních důvodů nebo i jiného postavení. Sexuální orientaci lze podřadit pod „jiné postavení“. Uvedený článek Listiny vychází z čl. 14 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod¹⁹, která je pro ČR závazná a podle níž rozhoduje Evropský soud pro lidská práva. Výslovně je diskriminace na základě sexuální orientace zakázána také v právu Evropské unie, a to v čl. 13 Smlouvy o založení ES ve znění Amsterodamské smlouvy z roku 1997²⁰.

Povinnost zajišťovat rovné zacházení a ochrana před diskriminací z důvodu sexuální orientace jsou relativně dobře upraveny v pracovně-právní oblasti. Zákon o zaměstnanosti²¹, zákon o vojácích z povolání²², zákon o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů²³ a služební zákon²⁴ výslovně zakazují diskriminaci mj. i z důvodu sexuální orientace, zároveň také stanoví právo oběti domáhat se ochrany u soudu. Problematická je v současné době ochrana v pracovním poměru, neboť nový zákoník práce²⁵ neupravuje ochranu před diskriminací dostatečně.

18 Čl. 3 odst. 1 zákona č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

19 č. 209/1992 Sb.

20 Srov. důkladné zpracování tématu včetně problematiky registrovaného partnerství in Boučková, P.: Diskriminace z důvodu sexuální orientace, in: Bobek, M.; Boučková, P.; Kühn, Z. (eds.): Rovnost a diskriminace. Praha, C. H. Beck 2006, str. 253-282.

21 § 4 zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších právních předpisů

22 § 2 zákona č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání, ve znění pozdějších právních předpisů

23 § 77 zákona č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů, ve znění pozdějších právních předpisů

24 § 80 zákona č. 218/2002 Sb., o službě státních zaměstnanců ve správních úřadech a o odměňování těchto zaměstnanců a ostatních zaměstnanců ve správních úřadech (služební zákon) (účinnost od 1. ledna 2009)

25 § 16 a § 17 zákona č. 262/2006 Sb., zákoník práce

Z hlediska ochrany LGBTI lidí je pracovně-právní oblast a přístup k zaměstnání nejdůležitější, neboť to je sféra života, kde jsou diskriminováni nejčastěji.

V dalších oblastech, jako jsou vzdělávání, poskytování sociálních výhod, zdravotní péče, poskytování služeb včetně bydlení, je zákaz diskriminace upraven nedostatečně nebo vůbec. Antidiskriminační ustanovení obsažené ve školském zákoně²⁶ zakotvuje přístup ke vzdělání bez diskriminace z celé řady důvodů, přičemž sexuální orientace mezi výslovně uvedenými důvody chybí. Vzhledem k tomu, že se jedná o demonstrativní výčet důvodů, dala by se ochrana případně podřadit pod „jiné postavení“. Je však otázkou, zda to bylo nedopatření tvůrců zákona či jejich záměr způsobený např. tím, že zákon upravuje vzdělávání na základních školách a odpovědné osoby se domnívali, že takto mladí lidé (do věku 15 let) svojí případnou odlišnou sexuální orientaci ještě neřeší.

Občanský soudní řád²⁷ upravuje tzv. přechod důkazního břemene²⁸; v případě diskriminace na základě sexuální orientace je přechod důkazního břemene omezen pouze na diskriminaci v oblasti pracovní. Občanský soudní řád²⁹ a soudní řád správní³⁰ umožňují, aby účastníka ve věcech ochrany před diskriminací z důvodu sexuální orientace zastupovalo občanské sdružení³¹, pokud k jeho činnostem uvedeným ve stanovách patří ochrana před diskriminací. Podobné ustanovení obsahuje také zákon o ochraně spotřebitele; podle něho může podat návrh na zahájení řízení u soudu o zdržení se protiprávního jednání ve věci ochrany práv spotřebitelů a být účastníkem takového řízení sdružení, v jehož stanovách jsou uvedeny tyto cíle.

Ten, kdo jinému způsobí újmu pro jeho sexuální orientaci se podle zákona o přestupcích³² dopustí přestupku proti občanskému soužití, za který mu může být uložena pokuta až do výše 5 tisíc Kč.

Zákon, který by komplexně zakotvoval právo na rovné zacházení a zákaz diskriminace z důvodu sexuální orientace, dosud přijat nebyl. Navrhovaný antidiskriminační zákon upravuje právo na rovné zacházení a ochranu před diskriminací

²⁶ § 2 odst. 1 písm. a zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších právních předpisů

²⁷ § 133a odst. 1 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších právních předpisů

²⁸ Význam a meze tohoto postupu stanovil Ústavní soud ve svém nálezu č. 419/2006 Sb.

²⁹ § 26 odst. 3 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších právních předpisů

³⁰ § 35 odst. 4 zákona č. 150/2002 Sb., soudní řád správní, ve znění pozdějších právních předpisů

³¹ zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, ve znění pozdějších právních předpisů

³² § 49 odst. 1 písm. e) zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších právních předpisů

mj. i z důvodu sexuální orientace v oblasti zaměstnání, přístupu k zaměstnání a povolání, samostatné výdělečné činnosti, odbornému vzdělávání, poradenství a rekvalifikaci, členství a účasti v organizacích pracovníků nebo zaměstnavatelů, sociální ochrany včetně sociálního zabezpečení a zdravotní péče, sociálních výhod, vzdělání a přístupu ke zboží a službám a bydlení. Návrh definuje jednotlivé formy diskriminačního jednání, jako jsou diskriminace přímá a nepřímá a obtěžování. Podle návrhu by se diskriminovaná osoba mohla u soudu domáhat zejména upuštění od diskriminace, odstranění následků diskriminačního zásahu a přiměřeného zadostiučinění. Postavení oběti by se zlepšilo i vytvořením instituce pro rovné zacházení, která by měla obětem poskytovat právní pomoc. Přijetí antidiskriminačního zákona by posílilo ochranu před diskriminací z důvodu sexuální orientace, a to především v těch oblastech, kde dosud dostatečná ochrana chybí.

Antidiskriminační zákon je v době sepsání této Analýzy projednáván v Poslanecké sněmovně Parlamentu³³. Vzhledem k tomu, že z pohledu těch, kteří jsou skutečně vystaveni nerovnému zacházení, se jedná o zásadní právní normu, je jeho přijetí více než žádoucí.

2. Trestní právo

Československé a české zákonodárství odstranilo trestnost homosexuálních styků již v roce 1961³⁴. V roce 1990 bylo odstraněno diskriminační ustanovení § 244³⁵ trestního zákona, které zakazovalo pohlavní styk s osobou stejného pohlaví mladší 18 let; u osob opačného pohlaví byla věková hranice – a je dosud – 15 let. Věková hranice 15 let tak v současnosti platí i pro souhlasný pohlavní styk s osobou stejného pohlaví. Zrušeno bylo též zneužívané ustanovení, které trestalo vzbuzení veřejného pohoršení homosexuálním chováním.

V České republice neexistují oficiální ani neoficiální statistiky, které by evidovaly útoky z nenávisti, tzv. hate crimes, které byly motivovány sexuální orientací oběti. Neexistence těchto oficiálních statistik je dána tím, že český trestní zákoník nezná speciální skutkovou podstatu trestných činů motivovaných nenávistí k sexuálním menšinám. Proto takové trestné činy ani nejsou samostatně evidovány. Jsou statisticky zahrnuty do jiných trestných činů, z nichž se však nedá vyčíst, že útok byl motivován sexuální orientací oběti. Nicméně to neznamená, že by k takovýmto činům nedocházelo; z výpovědí jednotlivců z terénu je zřejmé, že se takovéto útoky stávají, např. útoky na jednotlivce či LG kluby, často se jedná především

³³ sněmovní tisk č. 253, <http://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=5&T=253>

³⁴ zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon

³⁵ § 244 byl vypuštěn zákonem č. 175/1990 Sb.

o verbální útoky, nicméně dochází i k útokům fyzickým. Většinou však lidé takové útoky vůbec Policii ČR neoznámí a pokud ano, nehraje při vyšetřování sexuální orientace oběti významnou roli³⁶.

Trestní zákoník stanoví u trestných činů jako vražda, úmyslné ublížení na zdraví a úmyslné způsobením těžké újmy na zdraví přísnější trestní sazbu v případech, kdy je takový trestný čin motivován rasou oběti, příslušností k etnické skupině, národností, politickým přesvědčením nebo vyznáním oběti. Sexuální orientace zde uvedena není, útok na jedince z důvodu jeho sexuální orientace by tak nebyl důvodem pro udělení přísnější trestní sazby.

Také připravovaný nový trestní zákoník u vybraných trestných činů stejně jako stávající trestní zákon, stanoví přísnější trestní sazbu, je-li trestný čin motivován rasou oběti, příslušností k etnické skupině, národností, politickým přesvědčením nebo vyznáním oběti. I nadále se tak nepředpokládá, že by útok motivovaný sexuální orientací oběti byl trestán přísněji. Podle navrhovaného trestního zákoníku bude násilí proti skupině obyvatel a jednotlivci a hanobení národa, rasy a etnické nebo jiné skupiny považováno za trestný čin. Užití násilí nebo jeho vyhrožování jednotlivci nebo skupině osob či hanobení LGBT lidí však nebudou uvedenými trestnými činy. Ochrana proti těmto nežádoucím jevům tak zůstane, jako doposud, zaměřena pouze na rasové, etnické a náboženské menšiny.

3. Právní úprava soužití osob stejného pohlaví

Spolek dvou osob může mít z hlediska práva různou podobu. Na jedné straně se může jednat o zcela neformální soužití dvou osob, na straně druhé o soužití formální, které vzniká za zákonem stanovených podmínek a vyplývají z něj zákonem stanovená práva a povinnosti.

Pokud jde o partnerské soužití osob stejného pohlaví, většina zemí žádnou právní úpravu nemá a neumožňuje vůbec gayům a lesbám svůj vztah podle zákona formalizovat. Z hlediska práva pak nejsou osoby v stejnopohlavních svazcích vůbec považovány za partnery či partnerky.

V posledních době však řada zemí, zejména v Evropě, ale i dalších zemích světa, začíná vztahy stejnopohlavních párů uznávat právně a poskytovat jim některá

³⁶ V USA a řadě zemí západní Evropy existuje systém evidence tohoto typu trestných činů, přičemž je jich nezanedbatelný počet. Například statistiky FBI uvádějí, že sexuální orientace je třetím nejčastějším motivem hate crimes, a to po rasové a náboženské motivaci. Například podle statistiky za rok 2005 činil jejich podíl 14,2 % z více než osmi tisíc trestných činů v kategorii hate crimes. Více informací je na adrese <http://www.fbi.gov/ucr/hc2005/>.

práva dříve přiznávaná pouze manželům. Právní forma soužití stejnopohlavních párů přijatá v jednotlivých zemích se nicméně odlišuje. V některých zemích, např. ve Španělsku či Holandsku, mohou stejnopohlavní páry uzavírat manželství, a to za shodných podmínek jako páry heterosexuální; z toho svazku jim pak plynou i stejná práva a povinnosti jako manželům. Švédsko v současné době dokonce uvažuje, že bude uznávat i církevní sňatky stejnopohlavních párů³⁷.

Většina zemí umožňujících stejnopohlavním párům jejich vztah nějakým způsobem právně upravit však spíše volila cestu tzv. registrovaného partnerství. Registrované partnerství jako právní institut upravující soužití dvou osob může být otevřeno jak párům stejnopohlavním (výlučně), tak i párům heterosexuálním. Práva a povinnosti, které z uzavření tohoto svazku registrovaným partnerům či partnerkám vyplývají, se v jednotlivých zemích významně liší. Zatímco někde se svým rozsahem téměř blíží instituci manželství, jinde zákony registrovaným párům přiznávají jen velmi omezená práva a ve srovnání s manžely je i nadále podstatným způsobem znevýhodňují.

V České republice byl významným mezníkem rok 2006, kdy došlo k přijetí zákona o registrovaném partnerství³⁸. Do té doby byly LGB lidé vystaveni specifické diskriminaci z důvodu sexuální orientace spočívající v odepření statusového svazku párům osob stejného pohlaví. Zákon upravující partnerské soužití stejnopohlavních párů byl v Poslanecké sněmovně poprvé navržen již v roce 1998 a poté ještě čtyřikrát. Všechny tyto pokusy však skončily neúspěšně, teprve v roce 2006 se podařilo dovést legislativní úsilí do úspěšného konce a byl přijat zákon, který i u nás umožňuje formalizovat svazky gayů a leseb.

Již naznačená obtížnost přijímání tohoto zákona v České republice vedla k tomu, že přijatý zákon je výsledkem velkých kompromisů. Spíše než by přinášel registrovaným párům rozsáhlá práva, má zákonné uznání těchto párů význam především v rovině symbolické, neboť zákon tak akceptuje skutečnost, že partnerské svazky gayů a leseb mají stejnou hodnotu a plní v životě stejné funkce jako svazky heterosexuální a potřebují tak i určitou ochranu ze strany státu. V této souvislosti lze citovat důvodovou zprávu k § 836 připravovaného návrhu občanského zákoníku o účelu institutu registrovaného partnerství čteme: „Účelem adekvátní statusové úpravy společenství dvou osob stejného pohlaví je splnit úkol státu přistupovat stejně ke všem svým státním občanům a dát každému svému státnímu občanovi možnost prožít život v právem chráněném svazku statusově relevantním

³⁷ Přehled zákonů týkajících se homosexuality ve světě viz Ottosson, D. (ILGA): LGBT World Legal Wrap Up Survey November 2006, www.ilga-europe.org/europe/issues/international/lgbt_world_legal_wrap_up_survey_november_2006.

³⁸ zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů

s jiným státním občanem, resp. s jiným člověkem, úkol nabídnout LGB osobám adekvátní právní prostředí, adekvátní právní institut vyrovnávající jejich statusové postavení s člověkem orientovaným heterosexuálně. Nejde tudíž o nadlepení postavení, o přiznání zvláštních výhod, ale o přiznání stejných výhod – totiž sdílet s jinou osobou společenství státem uznané se statusovými důsledky - jaké mají všichni ostatní. Nelze nevidět, že odpiráním institucionalizace vztahům dvou osob stejného pohlaví, de facto i de iure sankcionuje stát osoby s vrozenou variantou tzv. běžné sexuální orientace³⁹.

Zákon o registrovaném partnerství garantuje v České republice registrovaným párům ve srovnání s manžely jen velmi omezená práva. Zatímco z hlediska soužití nevnímají registrované páry nepřiznání některých práv jako příliš problematické, u určitých práv pocítují jejich upírání jako zcela zásadní problém, který značně stěžuje budování jejich společného života.

Diskriminační důsledky, které vyplývají z případné neexistence statusového svazku osob stejného pohlaví či z jejich odlišných právních důsledků od právních důsledků manželství lze rozdělit na soukromoprávní a veřejnoprávní. V soukromém právu znevýhodnění partnerů spočívá v tom, že neexistuje institut společného jmění partnerů ani společný nájem bytu. Ve veřejném právu přetrvává odlišné zacházení v oblasti daňového práva (zejména u daně dědické a darovací), práva sociálního zabezpečení (např. neexistence vdovských a vdoveckých důchodů), správního práva (bylo by například žádoucí, kdyby i partneři měli právo odepřít vysvětlení podle zákona o Policii ČR⁴⁰ a podle celního zákona⁴¹, mají-li analogické právo podle trestního řádu⁴² a zákona o přestupcích⁴³), práva cizineckého a nabytí státního občanství a v dalších oblastech⁴⁴.

Uzavřením registrovaného partnerství nedochází mezi partnery či partnerkami ke vzniku společného jmění a pozůstalé partnerky či partneři nemají nárok na vdovský či vdovecký důchod. Také jsou znevýhodněni v oblasti dědického práva; zatímco občanský zákoník zařazuje pozůstalé registrované partnerky a partnery

39 srov. návrh nového občanského zákoníku, konsolidovaná verze celého návrhu (paragrafově znění + důvodová zpráva)
http://zcu.juristic.cz/download/rekodifikace/obcan/OZ_konsolidovana_verze_duben_05.zip.

40 zákon č. 283/1991 Sb., o Policii ČR, § 12 odst. 3

41 zákon č. 13/1993 Sb., celní zákon, § 30 odst. 4

42 zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, § 100 odst. 1

43 zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, § 68 odst. 4

44 Rozdíly v právech a povinnostech vyplývajících z manželství a registrovaného partnerství lze nalézt v tabulce na
<http://www.partnerstvi.cz/gll-dokumenty/2006-03-14-srov-manz-rp.phtml>

do 1. dědické skupiny, zákon upravující dědickou daň⁴⁵ na tuto skutečnost vůbec nepamatuje. Pokud jde o daň dědickou, ale i darovací, pohlíží právo na registrované partnery či partnerky jako na osoby, které nejsou v žádném příbuzenském svazku a zařazuje je pro výpočet daně až do 3. skupiny, kde je samozřejmě daňová sazba nejvyšší. Tím, že jsou registrovaným párům upírána tato majetková práva, nerespektuje stávající právní úprava vůbec skutečnost, že i stejnopohlavní partneři či partnerky spolu tráví celý život, budují společnou domácnost a majetek a v případě materiálního nedostatku jednoho se vzájemně podporují stejně jako je tomu u párů manželských.

Dalším stěžejním problémem, který výrazně komplikuje život registrovaným párům nejen u nás, je otázka uznávání těchto právních svazků uzavřených v cizině, stejně jako uznávání svazků uzavřených v České republice cizími státy. Na to pak navazuje i další problém, a to v jakém rozsahu jim budou přiznána práva a povinnosti, jež z tohoto svazku vyplývají. Neboť jak již bylo naznačeno výše, práva a povinnosti, které právní řády jednotlivých zemí garantují stejnopohlavním párům, se velmi výrazně odlišují. Pokud jde o český právní řád, měl by zohlednit existenci partnerství s občanem ČR při udělování povolení k pobytu cizincům⁴⁶ a při udělování státního občanství⁴⁷. Zákon o registrovaném partnerství⁴⁸ vyžaduje pro uzavření partnerství, aby aspoň jeden z partnerů byl občanem ČR. Bylo by žádoucí, kdyby vedle toho bylo možné uzavření partnerství i dvou cizinců, z nichž jeden má na území ČR povolení k trvalému pobytu. Trvalý pobyt totiž zakládá srovnatelně intenzivní pouto mezi státem a osobou jako státní občanství a rozlišování občanů a trvale pobývajících cizinců je v této věci neodůvodněné. V tomto smyslu formuloval doporučení České republiky i Výbor OSN pro odstranění všech forem rasové diskriminace⁴⁹.

Zákon o registrovaném partnerství gaye a lesby zcela jednoznačně znevýhodňuje také v oblasti rodinného práva - u rodičovských práv, adopcí, výchovy dětí a reprodukčních práv. Nejenže je stávající právní úprava otevřeně diskriminuje, ale ani nedbá na nejlepší zájem dětí žijících v těchto rodinách. Tím, že současné

⁴⁵ § 11 zákon č. 357/1992 Sb. o dani dědické, dani darovací a dani z převodu nemovitostí, ve znění pozdějších právních předpisů

⁴⁶ zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců, § 87g

⁴⁷ zákon č. 40/1993 Sb., o nabytí a pozbytí státního občanství, § 11 odst. 1 písm. d)

⁴⁸ zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství, § 4 odst. 2

⁴⁹ V Závěrečných doporučeních (CERD/C/CZE/CO/7) Výboru OSN pro odstranění rasové diskriminace, která přijal po projednání Šesté a sedmé periodické zprávy ČR o plnění závazků plynoucích z Mezinárodní úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace na své schůzi v březnu 2007, výbor v bodě 18 se znepokojením poznamenal, že „podle zákona o registrovaném partnerství musí být alespoň jedna z dotyčných osob občanem“ Viz http://www.vlada.cz/assets/cs/rvk/rlp/dokumenty/mezinarodni_umluvy/cerd/CERD-Zaverecna_doporuceni_cz.pdf.

právo vůbec nereflektuje existenci gay a lesbických rodin, v nichž vyrůstají děti, neumožňuje ani registrovaným stejnopohlavním rodičům společné zdanění, čímž tyto rodiny zcela jednoznačně znevýhodňuje oproti rodinám heterosexuálním. Otázce lesbického a gay rodičovství je níže věnována samostatná kapitola.

4. LGB rodiče a jejich děti

U rodičovských práv, adopcí, výchovy dětí a reprodukčních práv je odlišné zacházení s LGB lidmi pravděpodobně nejcitelnější. Lze říci, že rodičovství, vychovávání dětí a rodina zůstávají oblastí, kde stále přezívá velké množství pověr a předsudků o tom, co je „normální“ a „nejlepší“ pro děti.

Veřejná debata o výchově dětí stejnopohlavními páry je v České republice zatím na počátku a její zaměření mnohdy neodpovídá realitě. Většinou se totiž soustřeďí jen na otázku, zda by měly mít stejnopohlavní páry možnost adoptovat děti, přičemž diskuse s tím spojená je obvykle postavena tak, že je pouze věcí politiků něco takového povolit nebo naopak zakázat. V diskusích tak chybí jasné rozlišení možných situací, ve kterých mohou mít LGB lidé děti. O čem se pak mluví ještě méně či vůbec je fakt, že stejnopohlavní páry vychovávající děti i v České republice reálně existují. Výchova dětí LGB páry i u nás je každodenní realitou a ve světě je na rozdíl od České republiky zmapována mnoha výzkumy⁵⁰.

Řada LGB lidí vždy děti vychovávala, a to v rámci heterosexuálních svazků. Jakkoliv bývají tyto svazky značně nestabilní a často končí rozvodem, chovají se LGB lidé v této situaci obvykle jako velmi zodpovědní rodiče. Dříve měly soudy tendenci nesvěřovat homosexuálním lidem děti do péče, a to ani tehdy, kdy prokázali lepší schopnost se o děti starat. Takový postup ovšem neměl žádné lékařské, psychologické ani právní opodstatnění a lze ho dnes již považovat za překonaný.

Druhou podstatně odlišnou skupinou LGB lidí vychovávajících děti jsou jednotlivci a především pak páry, které se rozhodly mít děti, aniž by měli v úmyslu vstupovat kvůli tomu do nefunkčních heterosexuálních svazků. Homosexuální muži vychovávají děti obvykle pouze v případech, kdy tyto děti mají z předchozího svazku. Teoreticky by mohli dítě také adoptovat, avšak prakticky to v podstatě není možné. Lesbické ženy mohou mít děti mnohem snadněji, a to ať již v důsledku cíleného otěhotnění v rámci heterosexuálního styku, nebo díky provedení umělého oplodnění na některé zahraniční klinice. Počet takových lesbických žen

⁵⁰ U nás je výzkum v této oblasti zatím v plenkách, avšak v současnosti se pracuje na dvou výzkumných projektech, jejichž výsledky snad budou brzy zveřejněny. O výzkumných projektech ve světě pak již u nás referovaly Kateřina Nedbálková, Eva Polášková, a Věra Sokolová.

a párů lze pouze odhadovat, přičemž se bude pravděpodobně pohybovat v řádech stovek či spíše tisíců.

Zkoumáním dětí vychovávaných gayi a lesbami či stejnopohlavními páry se ve světě v posledních desetiletích zabývaly desítky výzkumných studií. Navzdory přesvědčení rozšířenému mezi řadou laiků i některými odborníky žádný z relevantní výzkumů nezjistil, že by děti homosexuálních rodičů měly nějaké větší problémy v oblasti formování sexuální a pohlavní identity ani v žádné další oblasti psychického vývoje. Při srovnávání dětí vychovávaných jedním homosexuálním rodičem a dětí vychovávaných stejnopohlavním párem se ale prokázalo, že pro děti je obecně lepší, pokud jsou vychovávány dvěma milujícími rodiči. Děti vychovávané jedním rodičem, ať už homosexuálním nebo heterosexuálním, prospívají v některé směrech hůře než děti vychovávané dvěma rodiči, přičemž nezáleží na tom, zda jsou stejného nebo rozdílného pohlaví⁵¹.

Na podkladě těchto výzkumů již některé mezinárodně uznávané odborné společnosti⁵² zpracovaly expertní stanoviska, která poukazují na to, že není důvod bránit stejnopohlavním párům v naplňování jejich touhy po dětech. Některé země tak nijak nebrání lesbickým párům, aby využívaly umělé oplodnění. Vedle toho stále více zemí umožňuje adopce dětí stejnopohlavními páry, neboť je evidentní, že péče v rodině je lepší a také pro stát méně nákladná než je tomu v případě péče institucionální. Česká republika patří stále mezi země s vysokým počtem dětí v ústavech, avšak společnost se zatím bohužel více znepokojuje nezvyklostí stejnopohlavních rodin než osudem dětí v ústavech.

Hovoří-li se o rodičovství, nelze v žádném případě opomenout samotné děti a jejich práva. Nejlepší zájem dítěte nicméně nemusí být naplněn jen v rámci tzv. tradiční rodiny, naopak zahraniční průzkumy potvrzují, že i stejnopohlavní páry jsou schopny svým dětem poskytnout plnohodnotné rodinné prostředí. V případě již existujících rodin je navíc v zájmu dětí, aby byly vychovávány v právně

51 Vzhledem k množství publikovaných studií je nemožné uvést zde alespoň reprezentativní přehled. Bohatá bibliografie je k dispozici na níže uvedeném odkazu na technickou zprávu Americké pediatrické akademie. Za všechny relevantní tituly uvádíme alespoň dva: Laird, J. (ed.) (1999): *Lesbians and lesbian families: reflections on theory and practice*. New York, Columbia University Press.

Nedbálková, K. (2002): *Alternativní rodinné modely aneb Rodiny lesbických matek a rodiny gay otců*. In *Ženská práva jsou lidská práva*. Brno. Nesehnutí.

52 Jako první z velkých profesních organizací se k této tématice vyjádřila v roce 1996 Kanadská psychologická asociace. Její navazující stanovisko z roku 2003 je k dispozici na adrese <http://www.cpa.ca/cpaweb/userfiles/Documents/old%20press%20releases/GayParenting-CPA.pdf> Americká psychologická asociace, která je největší profesní organizací svého druhu na světě, vydala roku 2004 stanovisko, které je k dispozici na adrese <http://www.apa.org/pi/lgbc/policy/parents.html>

a sociálně stabilním prostředí. Tomu v mnoha zemích včetně České republiky brání legislativa ignorující existenci a zájmy těchto rodin. Tento stav je znepokojivý především z hlediska práv dětí, jejichž zájmy nejsou touto praxí vůbec brány v potaz. Z toho důvodu některé odborné společnosti⁵³ vyzývají veřejné instituce, aby zájmy těchto dětí hájily, neboť zájem a práva dětí by měly stát nad zájmy politickými. Je jistě žádoucí, aby i Česká republika přehodnotila svoji legislativu a vzala na vědomí vědecká fakta a především pak zájmy dětí.

Podle českých právních předpisů nesmí být neformální či formální soužití matky či otce dítěte s partnerkou nebo partnerem stejného pohlaví překážkou svěřeni do výchovy vlastního biologického dítěte a nesmí bránit pravidelným stykům biologického dítěte s rodičem. Tento přístup výslovně potvrdil i Evropský soud pro lidská práva ve svém rozhodnutí *Mouta v. Portugalsko* z roku 2000⁵⁴, v němž prohlásil za diskriminaci rozhodnutí portugalského soudu, jímž byla gay otcí z důvodu jeho sexuální orientace odebrána z výchovy dcera a byla svěřena do výchovy matce.

V oblasti rodičovství je třeba od situace, kdy se jedná o vztah gayů a lesbických žen k vlastním biologickým dětem odlišit situace, kdy stejnopohlavní páry usilují o naplnění své touhy po dětech. Většina lidí má představu, že nemají-li gayové a lesby děti ze svých předcházejících svazků, jediným způsobem, jak naplnit jejich touhu po dětech, je adopce. Adopce nicméně představuje pouze jednu z možností jak mohou gayové a lesby svojí touhu po rodině uskutečnit. Právní úpravy jednotlivých zemích se v tomto ohledu liší; způsoby, jež jsou v jedné zemi legální, v jiné zemi zákon nepovoluje.

4.1. Individuální adopce

V České republice může podle zákona o rodině adoptovat dítě každý muž či žena bez ohledu na sexuální orientaci. Situace se však zásadně změní v okamžiku, kdy gayové a lesby vstoupí do registrovaného partnerství, neboť podle zákona registrované osoby nemohou adoptovat dítě nejen jako pár, ale ani individuálně. Příslušné ustanovení zákona o registrovaném partnerství zcela jednoznačně znevýhodňuje gaye a lesbické ženy, neboť osobám po vstupu do partnerství upírá právo, které je jim před uzavřením a po ukončení registrovaného partnerství přiznáno. Zatímco muž či žena, kteří uzavřou manželství, mají i po dobu trvání manželství právo si sami adoptovat dítě, pouze k tomu navíc potřebují souhlas

⁵³ Stanovisko Americké pediatrické akademie vydané roku 2002 lze nalézt na adrese:

<http://www.pediatrics.org/cgi/content/full/109/2/339> Technická (důvodová) zpráva je k dispozici na adrese: <http://www.pediatrics.org/cgi/content/full/109/2/341>

⁵⁴ Bobek, M., Boučková, P., Kühn, Z. (2007): *Rovnost a diskriminace*. Praha, C.H. Beck. s. 277

manžela či manželky. V přístupu k adoptcím tak dochází zcela jednoznačně k otevřené zákonné diskriminaci gayů a lesbických žen. Dá se říci, že chtějí-li si gayové nebo lesby adoptovat dítě, tlačí je současná česká právní úprava spíše k tomu, aby žili v neformalizovaných svazcích.

4.2. Společná adopce

Na rozdíl od individuální adopce u adopce společné se rodiči stávají oba partneři, může se jednat o pár heterosexuální nebo stejnopohlavní. V České republice je společná adopce vyhrazena pouze manželům.

Společnou adopci dětí stejnopohlavními páry umožňují např. Belgie, Nizozemí, Španělsko, Švédsko či Velká Británie, některé státy USA⁵⁵.

4.3. Právo adoptovat dítě své partnerky či partnera

Stejně jako může manžel nebo manželka adoptovat dítě své manželky či manžela, přiznávají některé země toto právo i partnerkám či partnerům ve stejnopohlavních svazcích. Právo adoptovat dítě partnerky či partnera umožňuje, aby se faktický vztah mezi dítětem a partnerkou nebo partnerem biologického rodiče upravil i právně. To významně přispívá ke stabilitě těchto vztahů a posiluje jistotu dítěte, že vztah k jemu velmi blízké osobě neskončí s koncem partnerství, a že osoba která ho jako rodič vychovává, se stane i jeho rodičem ve smyslu právním se všemi důsledky, které to přináší. Takto lze např. adoptovat biologické dítě partnerky či partnera, které má z předcházejícího heterosexuálního svazku nebo dítě narozené partnerce po umělém oplodnění.

V České republice partneři a partnerky ve stejnopohlavních svazcích toto právo nemají. Partnerka či partner se fakticky podílejí na výchově dětí často řadu let, po dobu trvání registrovaného partnerství mají tuto povinnost dokonce stanovenou i zákonem. Přesto jim zákon vůbec neumožňuje upravit vztah k biologickému dítěti své partnerky či partnera právně. Tento stav nejenže znevýhodňuje stejnopohlavní páry, ale je zcela jednoznačně v rozporu s nejlepším zájmem dítěte⁵⁶. Nežřídká

⁵⁵ srov. mj. Ottosson, D. (ILGA): LGBT World Legal Wrap Up Survey November 2006, www.ilga-europe.org/europe/issues/international/lgbt_world_legal_wrap_up_survey_november_2006

⁵⁶ Tento fakt uznává ve svých dokumentech řada významných odborných společností. Například Americká pediatrická akademie vydala v tomto smyslu obsáhle a kvalitně podložené prohlášení, ve kterém nabádá, aby tato diskriminace dětí vychovávaných stejnopohlavními páry byla zrušena. Dokument je k dispozici na adrese <http://pediatrics.aappublications.org/cgi/content/full/109/2/339>, jeho technická zpráva pak na adrese: <http://pediatrics.aappublications.org/cgi/content/full/109/2/341>.

zásadní problém nastává v okamžiku, kdy partnerství skončí, ať smrtí biologického rodiče nebo rozpadem partnerství. V případě úmrtí biologického rodiče hrozí nebezpečí, že dítě bude vytrženo ze svého prostředí a odděleno od osoby, která mu je neblíže, aby bylo svěřeno do výchovy některé osobě z biologické rodiny zemřelého rodiče. Dojde-li k rozpadu partnerství, hrozí, stejně jako v případě rozpadu manželství, nebezpečí, že biologický rodič bude dítěti bránit ve styku s bývalým partnerem či partnerkou, přestože dítě má k němu velmi silné citové pouto. Naopak v případě úmrtí nebiologického rodiče budou dítěti odepřena dědická práva, nebyla-li v jeho prospěch sepsána závěť atd.

Adopci dítěte partnera či partnerky umožňují např. Belgie, Dánsko, Německo, Island, Nizozemí, Norsko, Španělsko, Švédsko, Velká Británie či některé státy USA.

4.4. Svěření dítěte do pěstounské péče

Na rozdíl od adopce, uzavření registrovaného partnerství nebrání tomu, aby se gayové a lesby stali pěstouny, avšak pouze individuálně, nikoli jako pár. Společnými pěstouny se mohou stát pouze manželé. V případě, že by si chtěli vzít dítě do pěstounské péče gayové a lesby v registrovaném partnerství, lze dovodit, že by k takovému kroku analogicky byl nutný i souhlas partnerky či partnera; stejně jako je vyžadován u manželů, stane-li se pěstounem pouze jeden z nich.

Do společné pěstounské péče může být partnerům svěřeno dítě např. v Belgii, Dánsku, Finsku, Francii, Nizozemí, Norsku, Švédsku, na Islandu, gayům a lesbám jsou děti do pěstounské péče svěřovány i v Anglii a Walesu.

4.5. Umělé oplodnění

Pokud chce mít lesbický pár dítě, další možností, vedle adopce, je umělé oplodnění. V České republice je přístup k umělému oplodnění vyhrazen pouze heterosexuálním párům. Neplodný pár, který může využít umělé oplodnění, tvoří podle zákona o péči o zdraví lidu pouze muž a žena, přičemž není nutné, aby byli manželé. Umělé oplodnění tak nemohou využít ani lesbický pár, ani žena bez partnera.

Některé země zpřístupňují umělé oplodnění buď přímo lesbickým párům nebo alespoň ženám bez partnera a tím tedy následně i lesbickému páru. Umělé oplodnění mohou využívat lesbické či bisexuální ženy např. v Belgii, Dánsku, Finsku, Nizozemí, Španělsku, Švédsku, Velké Británii, některých státech USA.

4.6. Postup státních orgánů

V oblasti práva rodinného, pokud jde o vztahy k dětem, přiznávají právní předpisy gayům a lesbickým ženám některá práva. Jak je uvedeno výše, na jedné straně se jedná o vztahy k biologickým dětem, na straně druhé o práva v oblasti náhradní rodinné výchovy, jako je individuální adopce nebo pěstounská péče. Je však nezodpovězenou otázkou, jak odpovědné státní orgány chránící zájmy dětí, především orgány sociálně-právní ochrany a soudy, v praxi skutečně postupují. V praxi tak záleží především na osobních postojích a hodnotách jednotlivých odpovědných osob, zda při jejich rozhodování bude hrát roli sexuální orientace biologického rodiče či žadatele o adopci nebo pěstounskou péči.

5. Transsexuální a transgender lidé (translidé)

5.1 Právní a sociální postavení translidí

Problémy transsexuální populace je možné poměrně dobře specifikovat, zatímco situace dalších skupin zařazovaných do trans komunity je poměrně nejasná. Už od období mezi světovými válkami a zejména pak po druhé světové válce je problémem transsexuálních lidí zajištění přístupu k hormonální a chirurgické léčbě. Tento problém sdílela i československá populace. Začátky operativní léčby na našem území jsou zahaleny značným tajemstvím, přičemž spadají zhruba do poloviny šedesátých let. V druhé polovině šedesátých let probíhala v lékařských kruzích ostrá diskuse o provádění těchto operací a od poloviny sedmdesátých let je jejich provádění plně posvěceno i oficiálními autoritami⁵⁷.

Přístup k těmto operacím je regulován systémem komisí zakotvených v zákonu o péči o zdraví lidu, kde se v §27a doslova uvádí: „Lékařské zásahy do reprodukčních schopností jednotlivců (...) a zákroky u transsexuálů se provádějí pouze na žádost osoby, u níž mají být provedeny, a po schválení odbornou komisí, kterou tvoří právník, nejméně dva lékaři se specializací v příslušném oboru a dva další lékaři nezúčastnění na provádění lékařského zásahu“⁵⁸. Samostatný zákon, který by celkově upravoval problematiku transsexuality, u nás ovšem neexistuje, stejně jako ve většině evropských zemí⁵⁹. V prvních letech existence těchto komisí bylo velmi obtížné získat souhlas k takové léčbě, ale časem se jejich přístup v mnoha směrech zlepšil, neboť obavy z nového typu lékařských zákroků se ukázaly jako

⁵⁷ O bouřlivosti tehdejších debat lékařů a právníků svědčí materiály ze Symposia o soudně lékařských aspektech transsexualismu, které se konalo na Bouzově 19.07.1969

⁵⁸ § 27a odst. 1 a 2 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších právních předpisů

⁵⁹ Samostatný zákon zabývající se transsexuálními lidmi má šest členských zemí EU, a to Finsko, Itálie, Německo, Nizozemí, Švédsko a Velká Británie.

neodůvodněné. Některé dílčí problémy s diskriminačním přístupem těchto komisí přetrvávaly v osmdesátých i devadesátých letech, avšak v současnosti již tyto komise obvykle jednájí v souladu s mezinárodně uznávanými standardy péče.

Dalším významným problémem je pro transsexuální lidi získávání dokumentů v souladu s jejich pohlavní identitou. V České republice je možné zažádat o úřední změnu jména a pohlaví, přičemž tato možnost zde existuje již od sedmdesátých let. Některé starší země EU (zejména Velká Británie) se této možnosti dlouho bránily. V průběhu devadesátých let však bylo vyneseno několik rozsudků Evropského soudu pro lidská práva (ESLP), které odmítání úřední akceptace změny pohlaví vyhodnotily jako postup porušující základní lidská práva⁶⁰. Právní změna pohlaví včetně vystavení nového rodného listu pak vychází ze zákona o matrikách, ve kterém ale pojem transsexualita není přímo uveden. Naopak změna rodného čísla je výslovně upravena zákonem o evidenci obyvatel⁶¹. Tyto změny však většinou nemají zpětný charakter, což může v praxi vést k problémům.

Závažným problémem je pak diskriminace, se kterou se transsexuální lidé setkávají podstatně častěji než lidé hlásící se ke LGB menšině. Příčinou je mimo jiné velmi snadná poznatelnost transsexuálních lidí, kteří se často setkávají s odmítnutím nejen ze strany majority, ale i v gay a lesbické komunitě. K diskriminaci dochází asi nejčastěji v oblasti služeb, ale velmi poškozující a rovněž rozšířená je diskriminace v zaměstnání. Nejvíce zranitelní jsou pak transsexuální lidé v období změny pohlaví, kdy jejich doklady nekorespondují s jejich vzhledem a identitou. Tato situace se týká také těch translidí, kteří nechtějí nebo nemohou podstoupit změnu pohlaví.

U diskriminace transsexuálních lidí je poměrně podstatné upozornit na fakt, že je v evropském právu standardně posuzována jako diskriminace z důvodu pohlaví a tedy jinak než diskriminace LGB lidí. V případě transsexuálních lidí v užším slova smyslu však již existuje rozsudek ESD v případě P v S and Cornwall County Council⁶², který diskriminaci transsexuálních lidí hodnotí jako porušení směrnice o rovném zacházení na základě pohlaví⁶³. V případě translidí před operativní změnou pohlaví či neusilujících o takovou změnu zatím soudní rozhodnutí na evropské úrovni chybí. Některé členské státy EU již mají legislativu zakazující diskriminaci přímo na základě pohlavní identity. Zavedení takové legislativy doporučuje i Evropský parlament ve své rezoluci s názvem „Homofobie v Evropě“⁶⁴.

60 ESLP (2002): *Christine Goodwin versus UK*.

<http://worldlii.org/eu/cases/ECHR/2002/588.html>

61 § 17 zákona č. 133/2000 Sb., zákon o evidenci obyvatel.

62 ESD (1996): *P v S and Cornwall County Council*, viz <http://www.pfc.org.uk/node/362>

63 směrnice 76/207/EHS

64 rezoluce Evropského Parlamentu ze dne 26. dubna 2007

5.2 Právní a faktické problémy translidí v ČR

5.2.1 Uznávání právní kontinuity transsexuálních lidí

V České republice je obecně uznávána právní kontinuita transsexuálních lidí, avšak stále existuje řada situací, kdy toto právo není respektováno veřejnými či soukromými subjekty. Tato skutečnost vyplývá mnohdy ze systému rodných čísel, které jsou základním nástrojem evidence obyvatel⁶⁵. Rodná čísla identifikují mimo jiné pohlaví, a proto jsou po podstoupení změny pohlaví změněna. Úprava rodného čísla a jména je v zákoně výslovně vázána na změnu pohlaví⁶⁶. V praxi je vyžadováno potvrzení od odborného lékaře o úplné změně pohlaví⁶⁷. Transgender lidé, kteří nechtějí nebo nemohou podstoupit operativní změnu pohlaví, o změnu zápisu v matrice ani o změnu rodného čísla žádat nemohou⁶⁸. Přístup k operativní změně pohlaví je vázán na souhlas lékařských komisí, které jsou zřízeny na základě zákona o zdraví lidu⁶⁹.

Bohužel celá řada právních subjektů není schopná tento fakt akceptovat a na transsexuální lidi je nahlíženo jako na nové jedince, čímž jsou ovšem mnohdy výrazně znevýhodňováni. V důsledku této skutečnosti musejí platit poplatky za služby (zejména poplatky za registraci či za vedení účtu), které již jednou zaplatili či jsou jim odpírány výhody, na které měli do té doby právní nárok (například bankovní a pojišťovací služby vázané na předchozí historii klienta).

V jiných případech je jim odmítáno vystavení duplikátů důležitých dokumentů zejména pak dokladů o získané praxi či odpracovaných letech, ale například je takto odpíráno i vystavení dekretu o udělení invalidního důchodu apod. V některých případech tedy musí složitě prokazovat svoji právní kontinuitu, zatímco v jiných případech je prokázání právní kontinuity zcela nemožné. Příčinou je neochota úředníků či celých institucí, která se ovšem často opírá o evidenci a informační systémy nepočítající s možností změny rodného čísla.

Transsexuální lidé jsou tak často nuceni platit nejrůznější administrativní poplatky a naopak jsou jim upírány různé výhody vyplývající z jejich předchozí historie. Tento problém je záležitostí především soukromých subjektů (banky,

⁶⁵ Zákon č. 133/2000 Sb., zákon o evidenci obyvatel

⁶⁶ § 17 zákona č. 133/2000 Sb., zákon o evidenci obyvatel.

⁶⁷ Fifková, H., Weiss, P., Procházka, I., Jarolím, J., Veselý, J., Weiss, V. (2002): *Transsexualita*. Praha, Grada. s. 108

⁶⁸ Ze zemí EU změnu právního pohlaví bez provedení lékařského zákroku umožňuje pouze Velká Británie, avšak o takovém kroku se vede debata i v jiných zemích.

⁶⁹ 27a odst. 1 a 2 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších právních předpisů

pojišťovny), ale v menší míře se na něm podílejí i subjekty veřejnoprávní (například knihovny).

V jiných případech nevzniká žádná majetková újma, ale je porušováno především právo na soukromí, neboť vzniká nutnost opakovaně prokazovat svoji právní kontinuitu a předkládat za tím účelem potvrzení o změně pohlaví, čímž jsou transsexuální lidé vystaveni zvýšenému riziku další diskriminace.

Tuto situaci by mohlo významně zlepšit zavedení informačně neutrálního identifikátoru obyvatel, o jehož zavedení jednala v posledních letech mezirezortní pracovní skupina zřízená na základě usnesení vlády⁷⁰. V případě, že by taková úprava nakonec nebyla přijata, pak by bylo žádoucí, aby státní orgány alespoň garantovaly, aby systém rodných čísel nebyl zneužíván k diskriminaci transsexuálních lidí.

5.2.2 Rodičovská práva transsexuálních lidí

Jako významný problém se jeví přetrvávající praxe, kdy jsou transsexuální lidé vystavováni nátlaku, aby se vzdávali svých rodičovských práv či souhlasili s jejich výrazným omezením. Tato praxe vychází mimo jiné ze skutečnosti, že lékařské komise zřízené zákonem o péči o zdraví lidu rozhodují o somatické terapii u transsexuálních osob, aniž by dále byly vázány dalšími etickými, odbornými či právními normami, které by se přímo zabývaly přístupem k transsexuálním lidem. Mohou tedy stanovovat de facto libovolné podmínky pro poskytnutí příslušné léčby.

V minulosti tak bylo běžnou praxí vyžadovat od transsexuálních lidí, aby se písemně zřekli svých rodičovských práv, což je postup, který nikdy neměl oporu v českém právním řádu.⁷¹ Nakolik je nám známo, tak od této praxe již bylo většinou upuštěno, avšak stále dochází v některých případech k tlaku na transsexuální lidi, aby omezovali kontakt s dětmi, a to bez ohledu na konkrétní zájmy těchto dětí⁷². Bohužel žádný z těchto případů nebyl nikdy řešen soudně, což vychází mimo jiné ze závislosti transsexuálních lidí na rozhodování příslušných komisí. Situace je navíc tím komplikovanější, že se jedná o praxi, která nemá oporu v českém právu a která není dokumentována nějakými rozhodnutími kompetentních orgánů.

Podle našich informací se nejméně v jednom případě na takovém postupu

⁷⁰ Usnesení vlády České republiky č. 340 ze dne 23. března 2005

⁷¹ FIFKOVÁ, H., WEISS, P., PROCHÁZKA, I., JAROLÍM, J., VESELÝ, J., WEISS, V. (2002): Transsexualita. Praha, Grada. s. 108

⁷² Informace o jednom starším případě jsou na adrese <http://home.tiscali.cz:8080/iva.w/zprava2.htm>

podílel odbor sociálně-právní ochrany dětí⁷³. Ten nátlakem přiměl transsexuálního člověka MtF, aby se vzdal podílu na péči o dítě, a to přesto, že o něj předtím dlouhodobě pečoval v rámci rodičovské dovolené. Bohužel postižená osoba nátlaku vyhověla a vzdala se nároku na odvolání, přičemž až později zjistila, že se stala obětí diskriminačního jednání. V současnosti pak podle našich informací probíhá soudní řízení, ve kterém se odbor sociálně právní ochrany dětí domáhá, aby děti nebyly svěřeny jejich transsexuálnímu rodiči FtM, a to přesto, že si je jejich biologický otec nemůže vzít do péče. V obou popisovaných případech odbor sociálně-právní ochrany zasahoval do těchto případů, ačkoliv existovala dohoda mezi rodiči, kterou by měl respektovat.

5.2.3 Absence dostatečné právní úpravy regulující činnost komisí rozhodujících o změně pohlaví

Lékařské komise schvalující takzvané změny pohlaví jsou zřizovány na základě zákona o zdraví lidu⁷⁴, ale jejich činnost není dále regulována ani právně, ani odbornými standardy. Zákon navíc nevhodně směšuje zákroky u translidí s dalšími zákroky omezujícími plodnost včetně kastrací u sexuálních delikventů. Zákon rovněž adekvátně neupravuje zřizovatele těchto komisí ani možnost odvolání proti jejich rozhodnutí. Činnost většiny komisí je ale na poměrně vysoké odborné úrovni, takže eventuální úprava jejich právního statutu by měla být prováděna citlivě a v souladu s dalším legislativním vývojem v souvisejících oblastech. Z tohoto důvodu také není návrh na takovou novelu součástí tohoto textu.

Transsexualita je u nás v souladu s názorem WHO považována za poruchu negativně ovlivňující život svého nositele. Většina autorů pak zastává názor, že transsexualita je podmíněna převážně biologicky, což je podloženo zejména neuroanatomickými výzkumy provedenými v devadesátých letech⁷⁵. Tento názor je mnohdy předmětem diskuse, avšak je respektován většinou české i mezinárodní odborné veřejnosti. Provádění „změn pohlaví“ představuje u většiny transsexuálních lidí jedinou účinnou terapii, jejíž efektivita je prověřena desetiletími výzkumů⁷⁶. Vzhledem k tomuto faktu lze považovat za pomýlené snahy zpřísnit přístup k příslušným zákrokům neboť by se tak nastolila praxe, že vhodná léčba bude na příště poskytována za odměnu a nikoliv podle potřeb pacienta.

⁷³ Instituce veřejné správy, která má za úkol zastupovat práva dětí, jejíž pravomoci upravuje zákon č.359/1999 Sb., zákon o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších právních předpisů

⁷⁴ § 27a odst. 1 a 2 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších právních předpisů

⁷⁵ Zhou, J.-N., Hofman, M.A., Gooren, L.J.G., Swaab, D.F. (1995): A sex difference in the human brain and its relation to transsexuality. Reprint from Nature. 378:68-70.

<http://www.symposion.com/ijt/ijtco106.htm>

⁷⁶ Obzvláště kvalitní přehled výzkumných studií podává následující monografie: Pfäfflin, F., Junge, A. (1998): Sex reassignment. <http://www.symposion.com/ijt/pfaefflin/1000.htm>

V zemích Evropské unie probíhá dlouhodobě rozvoj péče o transsexuální lidi a právní bariéry jsou ve většině zemí odbourávány, neboť jsou shledávány jako nezákonné a v rozporu s vědeckými fakty a etickými normami⁷⁷. Zahraniční zkušenosti pak také ukazují, že obstrukce při schvalování zákroků a jejich plné hrazení vedou ve svých důsledcích k uvržení části transsexuálních lidí do neřešitelné psychické a sociální situace, které vede k následné zátěži pro systém sociální a zdravotní péče. Česká republika má v současnosti poměrně dobrý systém péče o transsexuální lidi a bylo by nanejvýš žádoucí, aby nebyl eventuálními právními úpravami narušen. Při eventuální novelizaci dnes již zastaralé právní úpravy v zákonu o zdraví lidu by bylo vhodné, aby změny respektovaly mezinárodně uznávané standardy péče, jejichž šestou revizi vydala Harry Benjamin International Gender Dysphoria Asociacion v roce 2001⁷⁸.

5.2.4 Transsexuální lidé a vězeňství

Transsexuální lidé ve výkonu trestu nemají přiměřený přístup k příslušné hormonální a chirurgické léčbě. V minulosti sice došlo k jednání o povolení takové léčby, avšak vzhledem ke způsobu projednávání, k němuž nebylo přijato stanovisko s případem seznámeného civilního odborníka, došlo k zamítnutí žádosti na základě údajné psychické nezpůsobilosti⁷⁹. Existuje sice nařízení⁸⁰ upravující rozhodování o chirurgické léčbě u transsexuálních lidí ve výkonu trestu, ale podle nám dostupných informací nikdy nebylo takové svolení poskytnuto ani neexistují navazující směrnice, které by umožňovaly tuto léčbu realizovat v praxi.

Pokud budou o těchto případech rozhodovat lidé, kteří deklarují stanovisko, že samo odsouzení za trestnou činnost je dokladem o psychické nezpůsobilosti k léčbě, pak se situace jen těžko zlepší. Tento postup je v rozporu ze zkušenostmi

⁷⁷ Ve Velké Británii bylo v roce 1999 soudem nařízeno, aby anglická zdravotní pojišťovna proplatila nároky na operace třem transsexuálním lidem, jimž byla tato platba pod různými záminkami odmítána. Dyer, C. (1999): Blanket ban on treating transsexuals is ruled „unlawful“ British medical journal. Vol. 319, Iss. 7206;

V Německu byla zrušena hranice věku 25 let, kterou obsahoval německý zákon regulující změnu právního statutu u transsexuálních lidí. Ústavní soud shledal toto omezení jako neodůvodněné a diskriminační, přičemž následně byla hranice pro změnu právního statutu stanovena na 18 let. Weitze C., M.D., Osburg S., M.D. (1997) Empirical Data on Epidemiology and Application of the German

Transsexuals' Act During Its First Ten Years - <http://www.symposion.com/ijt/ijtco303.htm>.

⁷⁸ Ke stažení na adrese: <http://wpath.org/Documents2/socv6.pdf> Český překlad vyšel v publikaci: Fifková, H., Weiss, P., Procházková, I., Jarolím, J., Veselý, J., Weiss, V. (2002): Transsexualita. Praha, Grada. s. 108

⁷⁹ Tento a některé další případy v minulosti pomáhalo řešit občanské sdružení Transforum.

⁸⁰ Nařízení č 29/2000 generální ředitelky VS ČR.

ze zahraničí a rovněž je v protikladu s cílem nápravy a sociální rehabilitace osob ve výkonu trestu odnětí svobody, který je zakotven například v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech⁸¹, který ratifikovala i Česká republika.

Lidé ve výkonu trestu mají mít nárok na adekvátní léčbu, a to by se mělo týkat i léčby transsexuality. Bylo by tudíž vhodné, aby ministerstvo spravedlnosti upravilo postup při realizaci této léčby, přičemž je třeba vzít v úvahy tři možné situace v závislosti na postupu léčby. Existuje totiž velký rozdíl mezi lidmi, kteří stojí na počátku léčby (doposud nezahájili hormonální terapii), dále pak pacienty a pacientkami, kteří zahájili hormonální terapii, ale nepodstoupili chirurgické zákroky a konečně pacienty, kteří již absolvovali chirurgické zákroky a nyní již pouze užívají hormonální substituci. Všechny tři skupiny pacientů vyžadují odlišný přístup a předpisy by na ně měly konkrétně pamatovat, aby nedocházelo k situacím, kdy je ohrožena nejen jejich léčba, ale i jejich fyzická a psychická integrita. Je nutné držet se zásady, že trest ukládá soud a nevystavovat transsexuální lidi ve výkonu trestu dalším sankcím, které nemají právní základ.

6. Intersexuální lidé⁸²

Intersexuální lidé jsou jedinci, kteří se narodili s různou mírou biologických znaků obou pohlaví. To je způsobeno několika typy somatických poruch, které vedou k četným somatickým a psychickým problémům. Ty jsou však mnohdy ještě zhoršeny použitím nevhodné léčby. Intersexuální lidé se obvykle nehlásí ke LGBT lidem, i když část z nich sdílí i menšinovou sexuální či pohlavní identitu.

Situace intersexuálních lidí v České republice je prakticky zcela nezmapovaná. Podle dostupných informací jsou zákroky u intersexuálních lidí prováděny často bez respektování jejich autonomie, neboť zákroky jsou prováděny ve velmi nízkém věku a vedou mnohdy do budoucna k výrazným psychickým a somatickým problémům. Tyto zákroky směřují především k úpravě pohlavních orgánů, tak aby byly v souladu s představou o biologickém pohlaví, ve kterém by dítě mělo podle ošetřujících lékařů vyrůstat. Jestliže v některých případech jsou takové zákroky plně oprávněné, pak v jiných případech vede jejich provádění v prvních letech života ke vzniku somatických potíží a psychických traumat. Zásadní problém nastává, pokud se intersexuální člověk cítí v dospělosti jako příslušník jiného pohlaví než

⁸¹ International Covenant on Civil and Political Rights, článek 10, odst. 3.

⁸² Intersexualita je nesmírně komplexní problém, jehož psychologické a sociální aspekty jsou mezi širší veřejností i LGBT lidmi jen velmi málo známy. Tento text se snaží upozornit na tento jev, přičemž podrobnější analýza jednotlivých typů intersexuality není na tomto prostoru možná a vyžadovala by zpracování samostatné analýzy.

jaké mu určili lékaři, což je u některých typů intersexuality poměrně časté. Pak jim nezbyvá než hledat léčbu podobnou léčbě u transsexuálních lidí, přičemž tato léčba je pak obvykle silně komplikovaná v důsledku předchozích zákroků.

Nemáme však doklady o tom, že by tyto zákroky byly prováděny bez souhlasu rodičů, jakkoliv lze pochybovat o tom, zda jsou jim poskytovány dostatečné informace o všech následcích zákroku dříve než dají svůj souhlas. Situace je však eticky velmi komplikovaná, neboť souhlas se zákroky dávají rodiče jakožto právní zástupci, zatímco negativní efekty se obvykle projevují až v adolescenci či dospělosti. Je pak velmi obtížné dobrat se okolností informovaného souhlasu a eventuální postih zodpovědných lékařů je pak již prakticky nemožný.

Problém je do značné míry odborné povahy, neboť postupy používané v České republice většinou vycházejí z dnes již zastaralých teoretických předpokladů. V sedmdesátých letech bylo celosvětově běžné používání nátlaku na rodiče, aby souhlasili se zákroky prováděnými v co nejnižším věku. Řada lékařů považovala za správné udávat zavádějící informace o skutečném stavu dítěte i pravděpodobném efektu prováděných zákroků. Tato praxe vycházela s představy, že pohlavní identitu lze vytvořit působením lékaře, přičemž poskytování informací může tento proces zmařit. Tento názor se ale ukázal jako odborně nedostatečně podložený a v některých případech vedl k nevratnému tělesnému i psychickému poškození. V některých případech byli příslušní lékaři vedeni i k soudní odpovědnosti⁸³.

Vzhledem k tomu, že zdravotnictví v České republice je pod silnou kontrolou státu a mnohé nemocnice jsou přímo pod jeho správou, tak by bylo jistě vhodné, aby státní orgány věnovaly pozornost tomuto tématu. Vzhledem k závažnosti a nevratnosti chirurgických zákroků u intersexuálních dětí je obzvláště důležité, aby byla respektována všechna pravidla informovaného souhlasu. Při jejich opomenutí už totiž neexistuje prakticky žádná možnost ani k nápravě vzniklých škod ani k vymáhání právní odpovědnosti.

83 Ante, R. (2003): Negativní aspekty medicínského přístupu k intersexualitě. Ročníková práce. Olomouc, Katedra psychologie FF UP. Ke stažení na adrese <http://www.translide.cz/knihovna>.

C. LGBT KOMUNITA A SPOLEČNOST

1. Vztah většinové společnosti a LGBT menšiny

LGBT lidé jsou jako jedna ze složek společnosti konfrontováni se sociální realitou, na jejíž tvorbě (ať už prostřednictvím kulturních, legislativních či jiných norem) se podílí především (heterosexuální) většina. Tyto postoje a zdroje jsou pro LGBT menšinu i pro politické rozhodování v LGBT otázkách velmi důležité, přičemž jejich změny mohou mít pro život i samotnou existenci LGBT komunit i jednotlivců přímo klíčový význam. Vztah mezi LGBT menšinou a majoritní společností je vztahem dynamickým, při kterém společenská atmosféra ovlivňuje chování LGBT menšiny a její chování zpětně ovlivňuje vztah majority. V posledních staletích se však tyto vztahy pohybovaly převážně v začarovaném kruhu, kdy postoj majority zaháněl LGBT menšiny do nedůstojného postavení, kterého pak bylo zpětně používáno k legitimizaci potlačování jejich práv.

V posledních desetiletích se tato situace začíná měnit a odmítání LGBT lidí přestává být právně a společensky vyžadovaným modelem. Přesto nelze říci, že by LGBT lidé dosáhli rovného postavení ve společnosti. To vychází mimo jiné z normotvornosti většinového chování, která se odráží v tzv. heteronormativitě, tj. podvědomém vnímání heterosexuality jako jediné (resp. jediné obvyklé) sexuální orientace. Heteronormativitu lze nalézt jak v běžné společenské konverzaci (např. mužů se ptáme zda mají partnerky, čímž automaticky předpokládáme jejich heterosexuální orientaci), tak v legislativě (institut manželství je otevřen pouze párům tvořeným mužem a ženou), tak v dalších oblastech společenského života (vzdělávání, zdravotnictví, apod.)⁸⁴. Nejedná se sice o projev jednoznačného nepřátelství k LGB lidem, avšak je to jev, který omezuje přístup LGB lidí k řadě sociálních i ekonomických statků. Obdobná situace panuje ve vztahu k translidem, avšak jedná se o jev s odlišnou dynamikou, neboť tato minorita je jednak spojována s některými odlišnými stereotypy, ale také je majoritní společnosti mnohem méně známa⁸⁵.

84 O tématu zajímavě referuje sociolog Martin Fafejta, který ovšem používá poněkud nezvyklý termín *heterosexualismus*.

Fafejta, M. (2004): Úvod do sociologie pohlaví a sexuality. Věrovaný, Nakladatelství Jan Piszkiwicz.

85 Leitenberg, H., Slavin, L. (1983): Comparison of attitudes toward transsexuality and homosexuality. *Archives of Sexual Behavior*. Vol 12, No.4, 1983. 337-346.

Vedle heteronormativity (označované někdy také za heterosexismus) je důležitým pojmem homofobie, definovaná jako neopodstatněná obava z LGBT lidí (obvykle se sem řadí ovšem i translidé) a nepřátelství vůči nim⁸⁶. Rozdíl mezi oběma termíny není sice ustálený, ale lze říci, že zatímco heteronormativita je založena na podvědomém přesvědčení, že většinové je jediné správné (či dokonce jediné existující), homofobie plyne z představ, že menšinové (tedy to co se týká LGBT lidí) je špatné, resp. nebezpečné. Homofobie může být projevem předsudků jednotlivce, avšak může být také součástí širšího ideového systému jakou jsou například ideologie pravicového extremismu či náboženského fundamentalismu. Můžeme tak hovořit o dvou stranách jedné mince, které mají ovšem obdobné důsledky v podobě diskriminace, v případě homofobie pak v extrémních situacích také vedou k tzv. hate crimes, zločinům z nenávisti (viz také kapitola B.2)⁸⁷.

Homofobie a heteronormativita jsou ve společnosti poměrně dobře sociologicky zmapované jevy. Jejich výskyt závisí na vzdělání, celkové míře konzervatismu, náboženském přesvědčení, velikosti domovského sídla, ale také na věku, pohlaví a osobní znalosti LGBT lidí či její absenci. Průzkumy veřejného mínění tradičně poukazují na to, že k LGBT lidem přistupují v průměru otevřeněji lidé s vyšším vzděláním, liberálové, lidé bez náboženského vyznání, obyvatelé měst, mladší generace, ženy a lidé s osobní znalostí jednotlivců patřících k minoritě. Postoje majority mohou být také do jisté míry ovlivňovány osvětovými a vzdělávacími programy⁸⁸.

2. Veřejné mínění v České republice

Postoje české veřejnosti k sexuálním menšinám vcelku pravidelně mapují přední české instituce zabývající se výzkumem veřejného mínění. Bohužel se tyto výzkumy prakticky výlučně vztahují k postojům vůči gayům a lesbám a naopak se nezabývají transgender lidmi ani lidmi bisexuálními. Trendy ukazují jednoznačný posun směrem k liberalizaci v průběhu 90. let⁸⁹, zhruba od přelomu tisíciletí však dochází ke zpomalení vývoje a v některých specifických otázkách dokonce dochází k dílčímu poklesu liberálních postojů (dle výzkumů CVVM v letech 2005 a 2007 např. v postojích k manželstvím stejnopohlavních párů a k adopcím dětí těmito páry)⁹⁰.

⁸⁶ Podrobnější popis těchto pojmů lze nalézt v práci PECHOVÁ, O. (2007): Homofobie, heterosexismus, diskriminace sexuálních minorit. In Neumannová, R., Kykalová, M. (2007): Antidiskriminační vzdělávání pracovní veřejné správy. Praha, Multikulturní centrum.

⁸⁷ Herek, G. (Ed.) (1998): Stigma nad sexual orientation: Understanding prejudice against lesbians, gay men, and bisexuals. Thousand Oaks, Sage Publications.

⁸⁸ Sears, J.T., Williams, W.L. (eds.) (1997): Overcoming heterosexismus and homofobia: strategies that work. New York, Columbia University Press.

⁸⁹ Weiss, P., Zvěřina, J. (2001): Sexuální chování v ČR – situace a trendy. Praha, Portál.

⁹⁰ http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100694s_ov70607.pdf

Podle průzkumu CVVM z května 2007 souhlasilo 69 % respondentů s právem gayů a leseb uzavírat registrované partnerství (24 % bylo proti). S manželstvím pro stejnopohlavní páry souhlasilo ovšem pouze 36 % (proti bylo 57 %) a adoptovat děti by těmto párům umožnilo pouze 22 % respondentů a respondentek (67 % bylo proti)⁹¹. Jestliže otázky manželství a zejména výchovy dětí LGBT páry jsou chápány ze strany většinové společnosti jako kontroverzní a příslušné výsledky průzkumu by tedy bylo možno brát jako důsledky této kontroverze, pak mnohem méně pochopitelné a také méně přijatelné jsou výsledky jiného průzkumu CVVM z března 2007⁹², dle kterého by 29 % obyvatel ČR nechtělo mít za souseda gaye nebo lesbu. I zde je sice vidět určitý posun (obdobně negativně se ve stejném průzkumu v letech 2003⁹³ a 2005 vyjádřilo 42 %, resp. 34 % respondentů), přesto však skutečnost, že se téměř třetina české společnosti staví vůči gayům a lesbám takto odmítavě, jasně ukazuje výraznou přítomnost homofobie mezi lidmi a dodává na oprávněnosti obavám z diskriminace na základě sexuální orientace, a to nejen v oblasti bydlení.

3. Diskriminace

Diskriminací se obecně rozumí nerovné zacházení. Existuje přitom rozdíl mezi diskriminací jako širším sociálním jevem a diskriminací, tak jak je definována v platných právních normách. Zdaleka ne každé diskriminační chování je tak hodnoceno i z právního hlediska. V právní oblasti rozeznáváme zejména dva druhy – přímou diskriminaci, která je charakterizována jako nerovné zacházení plynoucí přímo z konkrétní charakteristiky diskriminované osoby. Nepřímá diskriminace se vyznačuje existencí neutrálně se tvářícího pravidla, jehož uplatnění však ve svých důsledcích jasně znevýhodňuje konkrétní osobu či skupinu osob. V obou případech je důležité, že k takovému nerovnému zacházení dochází bez dostatečného důvodu, jinými slovy bez jednoznačně racionální příčiny. Právní aspekty diskriminace jsou poměrně podrobně popsány v kapitole „Diskriminace na základě sexuální orientace“ (viz část B.1).

Kvantifikovat rozsah diskriminace LGBT lidí v ,oěmž uvedlo 12 % respondentů, že se setkali s diskriminací v zaměstnání a 25 % respondentů uvedlo, že se setkali

91 tamtéž

92 http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100676s_ov70413.pdf

93 http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100199s_ov30324.pdf

s obtěžováním v zaměstnání⁹⁴. Kromě toho 13 % respondentů uvedlo, že se setkalo s diskriminací ve službách a v rámci výzkumu byly případy diskriminace uváděny i v dalších sledovaných oblastech. Tyto čísla jsou poměrně značná a ukazují na fakt, že diskriminace z důvodu sexuální orientace je jevem, který postihuje velkou skupinu osob.

Zcela jinak by to ovšem vypadalo, pokud bychom podle počtu soudních případů usuzovali na obecný stav. Zatím je znám pouze jeden případ, kdy LGBT člověk (gay) úspěšně řešil soudní cestou situaci, kdy byl diskriminován⁹⁵. Disproporce mezi údaji plynoucími z průzkumu Gay iniciativy a počtem soudních případů ukazují na to, že se LGBT lidé obávají či z jiných důvodů odmítají řešit diskriminaci prostřednictvím právních prostředků ochrany před diskriminací. To může plynout z nedostatečného povědomí o tom, co lze z právního hlediska považovat za diskriminaci (zejména nepřímou diskriminaci si její oběti nemusí uvědomovat). Podstatná je patrně také neznalost právních prostředků, kterými se mohou v případě diskriminace bránit. Dalším významným faktorem pak nejspíše je i pomalá činnost českých soudů. Zde je nutné konstatovat, že velmi málo soudních případů je v České republice i u dalších skupin obětí diskriminace. Svůj vliv pak nepochybně má i neexistence obecného antidiskriminačního zákona a příslušné instituce, která by se antidiskriminační problematikou zabývala.

Diskriminace LGB lidí má pak i svoje specifika. Na rozdíl od etnických menšin či zdravotně postižených osob totiž mohou LGB lidé v řadě případů svou příslušnost k sexuální menšině skrývat a přinejmenším po nějaký čas tak nezavdávat příčinu k tomu, aby byli pokládáni za příslušníky minority. Pokud se již s diskriminací setkají, pak mohou spoléhat na to, že v novém prostředí (bydlišti, zaměstnání) mohou opět splynout s majoritou.

Možnost skrývání vlastní identity je mnohem limitovanější v případě transsexuálních osob, u kterých k diskriminaci dochází nejčastěji při přijímání do zaměstnání a v zaměstnání. Dosud však českými soudy nebyl projednáván žádný takový případ. V české právu k tomu také chybí jasné právní vodítko, které by měl poskytnout až nový antidiskriminační zákon, i když již nyní by bylo možné takovou diskriminaci postihovat v souladu s verdikty Evropského soudního dvora pro lidská práva, o kterých je podrobněji referováno v kapitole „Právní a sociální postavení translidí“ (část B.5.1.).

⁹⁴ Procházková, I., Janík, D., Hromada, J. (2003): Společenská diskriminace lesbických žen, gay mužů a bisexuálů v ČR. Praha, Gay iniciativa v ČR.

⁹⁵ <http://www.iniciativa.cz/www/index.php/?page=clanek&id=1251>

4. Mediální obraz LGBT lidí⁹⁶

Jestliže jsou média v současnosti jedním ze základních faktorů ovlivňujících veřejné mínění, v případě sexuálních menšin platí tato skutečnost dvojnásob. Zprostředkováním informací a prezentací LGBT lidí v různém kontextu tak ovlivňují postoje nejen heterosexuální většiny, ale také LGBT lidí samotných, obzvláště pokud žijí mimo komunitu a k jiným zdrojům informací tak nemají přístup.

Na druhou stranu platí, že v demokratické společnosti jsou média zpětně ovlivňována společenskou realitou a tak do velké míry odráží její vývoj. To lze vypozařovat i v přístupu českých médií k LGBT problematice. Obecně lze říci, že tento vývoj po roce 1989 začal vcelku rychle dohánět trendy v západní Evropě, a to jak z kvantitativního, tak z kvalitativního hlediska. LGBT lidé se začali více vyskytovat v tištěných i elektronických médiích a zároveň se začaly rozrůžňovat také kontexty, v nichž byli zobrazováni. Zatímco ještě v první polovině 90. let dominovala negativní stereotypizace, sexualizace a komediální či naopak kriminální kontext (jako příklad lze zmínit film *Mandragora* o homosexuálních prostitutech z pražského hlavního nádraží, natočený v roce 1996), zhruba od přelomu tisíciletí se LGBT lidé objevují v kontextu běžného společenského života, ať již jde o dokumenty či různé televizní seriály.

Významnou roli v této postupné diverzifikaci medializovaných LGBT témat sehrála obě veřejnoprávní média, tj. Česká televize a Český rozhlas, což je plně v souladu s jejich veřejnoprávním posláním. Český rozhlas přispěl zejména prvním pravidelným pořadem pro gaye a lesby nazvaným *Bona Dea*. Pořad si rychle získal stálé publikum, často z řad LGBT osob nemajících přístup k internetu nebo žijících mimo tradiční centra českého LGBT života (Praha, Brno). Jeho zrušení koncem roku 2006 tak bylo dosti nečekané, veřejnosti prakticky nezdůvodněné a zůstává po něm do velké míry nevyplněný prostor.

Přínos České televize byl širší a dal by se rozčlenit do tří rovin. Česká televize jednak dala prostor již natočeným zahraničním filmům (např. *Philadelphia*, *Vše o mé matce*, *Kdyby zdi mohly mluvit 2*), jednak se sama podílela na tvorbě dokumentů a seriálů, kde LGBT tematika buď dominovala, nebo se alespoň epizodně vyskytla, a jednak – a v tomto ohledu jí patří exkluzivita v celém středoevropském a východoevropském regionu – dala prostor vzniku pravidelného LGBT pořadu,

⁹⁶ Tento text byl vypracován na základě článku Věry Sokolové: *Reprezentace gayů a leseb v mainstreamových vizuálních médiích* (In: *Mediální obraz leseb a gayů*, STUD Brno, 2006, str. 3-7) a prezentace Hany Kulhánkové: *Queer komunita v médiích přednesené v rámci semináře „GLB komunita v Čechách“*, organizovaném Poradnou pro občanství/občanská lidská práva dne 21.5.2007 v Praze.

který s podtitulem „o nás s námi“ referoval o různých aspektech LGBT života z pohledu LGBT lidí samotných. Jednalo se o divácky úspěšný pořad LeGaTo, na nějž v poněkud jiném formátu a s poněkud specifičtější cílovou skupinou navázal současný týdeník Q.

Společným problémem zejména zmíněných pravidelných magazínů bylo a je získat dostatečné množství osob ochotných veřejně prezentovat svou příslušnost k sexuální menšině. Obavy z následků zveřejnění své menšinové orientace mohou nepřímo poukazovat na přetrvávající diskriminační postoje a chování české veřejnosti. Na druhou stranu však také mohou být důsledkem internalizované homofobie a přehnaného strachu. Které z těchto dvou zdůvodnění má blíže k realitě však nelze v současnosti jednoznačně říci, a to vzhledem k nedostatku relevantních sociologických výzkumů.

Pokud jde o kinematografii, i zde došlo k posunu jak v kvantitě, tak v kvalitě. Přesto však až do roku 2007⁹⁷ neexistoval jediný český snímek, kde by LGBT postava hrála hlavní roli a byla přitom oproštěná stereotypizace a/nebo sexualizace. Takové snímky lze sice nalézt jak v českých kinech, tak ve videopůjčovnách, jde však o zahraniční provenienci.

Významnou roli ve zprostředkovávání zahraničních LGBT snímků široké veřejnosti hrají tři známé české filmové festivaly. Jedná se o festival dokumentárních filmů o lidských právech Jeden svět⁹⁸, který kromě samotného promítání filmů (mj.) s LGBT tematikou rovněž zahrnuje vzdělávací projekty, kterými významně podporuje toleranci a otevřenost české společnosti k LGBT lidem. Dále jde o sekci Jiný břeh festivalu Febiofest⁹⁹, která je každoročně věnována LGBT filmům a konečně o filmový festival Mezipatra¹⁰⁰, který se na LGBT problematiku specializuje zcela. Specifikem festivalu Mezipatra – i oproti řadě obdobných festivalů v zahraničí – je struktura jeho návštěvníků, kde téměř polovinu tvoří heterosexuální publikum. Tím tento festival plní nejen funkci uměleckou, ale také informačně-vzdělávací a zejména společensko-integrační.

Jestliže filmové festivaly a elektronická média stále věrněji zobrazují pestrost LGBT světa, v případě tištěných médií existují velké rezervy. Denní tisk sice LGBT problematiku již dávno netabuizuje, občas v něm však vítězí tendence k bulvarizaci či skandalizaci. Bohužel přesným opakem bývají různé lifestylové magazíny a přílohy deníků obsahující rozhovory se známými osobnostmi. Je více než udivující,

97 Pusinky (2007), režie Karin Babinská

98 <http://www.jedensvet.cz/ow/2007/index.php?lang=cz>

99 <http://www.febiofest.cz/cz/>

100 <http://www.mezipatra.cz>

že takřka v žádném z nich, jde-li např. o rozhovor s gayem, nefiguruje dotaz na jakýkoliv běžný aspekt jeho soukromého života. Ten se obvykle přechází mlčením. Takové mlčení je však nejen zavádějící, ale také nebezpečné, neboť utvrzuje společnost ve vnímání sexuálních menšin jako něčeho exotického, vzdáleného a běžně v životě se takřka nevykytujícího.

Rovněž literatura s LGBT tematikou má převážně zahraniční původ a její výběr zdaleka pokulhává za západní Evropou, kde v řadě zemí alespoň ta nejvýznamnější knihkupectví mívají svou LGBT sekci. Nedostatek je citelný nejen u literatury krásné, ale především u literatury vzdělávací. Pro zájemce z řad veřejnosti fakticky není v současnosti dostupná publikace, která by shrnovala základní informace o problematice a umožnila by jim tak orientovat se v tématu, které se může týkat také jich samých, stejně jako jejich blízkých či lidí, se kterými pracují či studují.

5. Vzdělávání

Významnou oblastí, která ovlivňuje vztah společnosti a LGBT menšiny, je vzdělávání. V České republice se naštěstí nedá mluvit o tom, že by školy a další vzdělávací instituce cíleně šířily nepravdivé či nenávislné informace o LGBT lidech. V minulosti ovšem došlo k pokusům vzdělávání takto ovlivňovat. Velmi známou kauzou je případ šíření publikace „Terapie homosexuality“¹⁰¹. Ta byla v letech 2003-2004 nevládními subjekty masově šířena do škol a k jejímu stažení došlo až po delší době, a to díky upozornění nevládních organizací¹⁰². Její autor prezentoval jako vědecké takové názory o homosexualitě, které jsou v příkrém rozporu s fakty a převládajícím názorem odborníků zabývajících se touto oblastí¹⁰³. Nelze bohužel vyloučit, že se podobné aktivity budou opakovat i v budoucnu a můžeme pouze doufat, že školská zařízení budou příště ostražitější, čemuž by jistě napomohlo takové vzdělávání učitelů, výchovných poradců a poradkyň a metodiků a metodiček primární prevence, které by je dostatečně seznámilo s aktuálními informacemi z této oblasti.

Jestliže uvádíme, že v rámci vzdělávání nedochází k šíření homofobních názorů, tak bohužel většinou nedochází ani k šíření objektivních informací o sexuálních menšinách. „Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání“¹⁰⁴ sice předpokládá vzdělávání v oblasti tolerance (vzdělávací obor Výchova k občanství) a v oblasti sexuální výchovy (vzdělávací obor Výchova ke zdraví), avšak téma

101 Text této publikace je nadále ke stažení na adrese: <http://www.homosexualita.cz/terapie.pdf>

102 Viz: <http://gl.cz/vh-terapie>

103 Viz například: <http://zpravodajstvi.ecn.cz/index.stm?x=153233>

104 Dokument je k dispozici na adrese: http://www.rvp.cz/soubor/RVPZV_2007-07.pdf

sexuálních menšin nikde nezmiňuje. Terénní zkušenosti pak ukazují, že vyučující se tomuto pro ně nepřijemnému tématu vyhýbají a o existenci homosexuality, jako jedné z variant vývoje lidské sexuality, se nezmiňují. Hovoříme-li o diskriminaci jako širším sociálním jevu, pak je mlčení o LGBT problematice na školách jednoznačně diskriminační. Tyto informace přitom mohou být klíčové pro dopívající gaye a lesby a mohou jim pomoci zvládnout sociální obtíže, o kterých referujeme v následující kapitole.

6. LGBT mládež¹⁰⁵

Mnozí lidé by asi byli překvapeni, kdyby jim někdo řekl, že společenské znevýhodnění LGBT lidí je problémem, který se týká i mládeže. Někdo by možná namítnul, že se zde vytváří nějaký pseudoprobém, neboť se jedná přece o děti, takže jaképak sexuální minority? Sexuální identita se však začíná projevovat v období dospívání, takže pro mládež na druhém stupni základních škol a zejména na středních školách je toto téma rozhodně aktuální. Přesto však ve společnosti houževnatě přetrvává dojem, že sexuální orientace je věcí natolik soukromou, že nemá se vzděláváním nic společného.

6.1 Šikana

Zahraniční výzkumy ovšem jasně ukazují, že vztah mezi sexuální orientací studentů a podmínkami pro jejich vzdělávání je překvapivě úzký. I když nejsou k dispozici informace, že v českých školách dochází k přímé diskriminaci LGBT studentů, tak obtěžování ze strany spolužáků je bohužel zcela běžným jevem. U nás je už obecně známo nebezpečí šikany a některé cesty, jak mu čelit. Zkušenosti také ukazují, že pravděpodobnost, že se mladý člověk stane obětí šikany, je vyšší, pokud vykazuje nějakou odlišnost v porovnání se svými vrstevníky. Málokdo si však uvědomuje, že existuje úzká spojitost mezi odlišnou sexuální orientací a pravděpodobností, že její nositel bude muset čelit šikaně.

V USA bylo v rámci populačních studií americké mládeže zjištěno, že studenti hlásící se ke gay, lesbické či bisexuální orientaci jsou čtyřikrát častěji obětí šikany, než je tomu u běžné populace¹⁰⁶. Podobné výsledky se objevily také ve výzkumných studiích provedených v některých západoevropských zemích v poslední době například ve Velké Británii a Španělsku. Šikanování mladí lidé jsou vystaveni

105 Tento text vznikl na podkladě článku „LGBT mládež a diskriminace“ vytvořeného Olgou Pechovou v rámci projektu „Antidiskriminační vzdělávání pracovníků veřejné zprávy“ Multikulturálního centra Praha, které jej financovalo z peněz poskytnutých Evropskou Unií.

106 RYAN, C., RIVERS, I. (2003): Lesbian, gay, bisexual and transgender youth: victimization and its correlates in the USA and UK. Culture, health and sexuality, Vol. 5, No. 2. 103-119.

mnohdy zcela extrémnímu stresu, který má obvykle negativní vliv nejen na jejich studijní výsledky a ochotu setrvávat na škole, ale i na jejich dlouhodobé psychické a sociální fungování. Alarmující je v této souvislosti i skutečnost, že mnoho heterosexuálních středoškoláků uvedlo, že se stali obětí obtěžování, protože je jejich vrstevníci vnímali jako potencionálně homosexuální¹⁰⁷.

Obzvláště zranitelní jsou lidé s odlišnou sexuální orientací v období takzvaného coming outu tedy v době formování vnitřní a vnější minoritní identity. Samo vyrovnávání se s vlastní odlišností působí mladým lidem mnohdy velké problémy. Pokud se však v tomto období objeví odmítnutí vrstevníky či dokonce i vlastní rodinou, pak mohou vzniknout škody, které je velmi obtížné v dospělosti napravit. V situaci, kdy mají mladí lidé silné pochybnosti o sobě a své identitě jsou nejen zranitelnější vůči obtěžování, ale mají také větší problém vyhledat nějakou adekvátní pomoc.

Problém šikany je velmi dobře znám i v České republice, přičemž v posledních letech naštěstí začíná přibývat projektů, které se snaží přispívat k její prevenci a řešení. Ačkoliv zahraniční výzkumy velmi přesvědčivě ukazují vztah mezi sexuální orientací a šikanou, u nás zatím chybí studie, které by podobný vztah prokázaly i u české populace. To je však velmi pravděpodobně způsobeno pouze tím, že se o to nikdo nepokusil. V praxi se sice psychologové a pedagogové setkávají s takovými případy, avšak podle všeho se jedná pouze o špičku ledovce. Otázka šikany bohužel není zdaleka jediným problémem, se kterým se mohou mladí gayové a lesby setkat. Problémy bývají mnohdy i ve vztazích v rodině, což vede k častému sociálnímu vyloučení či dokonce bezdomovectví u této části mládeže.

6.2 Sociální vyloučení

Výzkumy prováděné v USA¹⁰⁸ i v zemích EU¹⁰⁹ ukazují, že v případě souhry více významných vlivů může vzniknout nebezpečný komplex různých typů sociálních obtíží, které jsou většinou provázeny i zvýšenou mírou rizikového chování a psychických komplikací. Zejména pokud jsou mladí LGBT lidé vyloučeni ze své rodiny, pak je riziko vzniku dlouhodobého sociálního vyloučení velmi vysoké. To je velmi často spojeno s nedokončeným vzděláním a problémy s uplatněním na trhu práce. Tato situace pak mnohdy vede k životu na ulici či zapojení se do prostituce

107 tamtéž

108 Ryan, C., Futterman, D. (1998): Lesbian and gay youth. New York, Columbia University Press.

109 Takacs, J., ILGA-EUROPE (International lesbian and gay organization) a IGLYO (International gay, lesbian, bisexual, transgender, and queer youth and student organization) (2006): Social exclusion of young lesbian, gay, bisexual and transgender people in Europe. Viz <http://www.ilga-europe.org>.

či do kriminálních aktivit. U velké části této ohrožené populace se pak vyskytuje množství dalších rizikových faktorů spojených s tímto stresujícím způsobem života. Jedná se zejména o drogové závislosti, riziko pohlavních chorob a také výskyt problémů depresivního okruhu, které souvisí také se zvýšenou sebevraždností.

V České republice je pak v tomto směru velmi specifickou oblastí Praha, která je podobně jako další evropská velkoměsta útočištěm pro LGBT komunitu obecně a pro mladé LGBT lidi bez domova speciálně. Celkově je však nutno říci, že život LGBT lidí na okraji společnosti je z pohledu sociálních a zdravotních rizik velmi málo zmapován. V oblasti rizikového chování gay mužů ve vztahu k šíření viru HIV byl proveden zajímavý a přínosný výzkum v polovině devadesátých let¹¹⁰. O několik let později se o dost skromnější výzkum pokusil alespoň orientačně zmapovat otázku diskriminace¹¹¹. Při popisu ostatních problémů LGBT populace zatím převážně nezbyvá než se držet odhadů. V jiných zemích již zjistili, že LGBT komunita má své specifické potřeby a že je výhodné je znát a umět řešit. U nás je nejprve nutné tyto potřeby zmapovat a vytvořit předpoklady pro efektivní zvládnutí problematických jevů.

6.3 Prevence a řešení problémových situací

Ačkoliv neznáme přesná čísla, je zřejmé, že školy a jejich zřizovatelé, respektive kontrolní orgány, by měly v daleko větší míře dbát na to, aby byly pro LGBT mládež bezpečným, či alespoň relativně bezpečným místem. Prevence v této oblasti by měla být záležitostí především pedagogů a metodiků prevence na školách, a to jak na rovině poskytování informací v rámci sexuální výchovy, tak v rovině vnímání potencionálních problémů jednotlivců. Intervence v konkrétních problematických případech by měla spadat do kompetence školních psychologů či pedagogicko-psychologických poraden. Praxe ovšem ukazuje, že pracovníci a pracovnice těchto poraden se složitějším problémům mnohdy vyhýbají. V některých případech je taková nedůvěra ke svým schopnostem znakem zdravého úsudku, ale v jiných případech může být na škodu. Otázky spojené s odlišnou sexuální orientací jsou mnohdy ze setrvačnosti považovány za problém spadající do klinické psychologie. Vyrovnávání se s vlastní sexualitou je však přirozenou fází vývoje a pracovníci a pracovnice pomáhajících profesí by se neměli bát poskytovat mladým lidem svou podporu v tomto procesu.

Ve světě existují alespoň ve velkých městech samostatné programy věnované

¹¹⁰ Stehlíková, D., Hromada, J., Procházka, I. (1995): Homosexualita, společnost a AIDS v ČR. Praha, Sdružení organizací homosexuálních občanů.

¹¹¹ Procházka, I., Janík, D., Hromada, J. (2003): Společenská diskriminace lesbických žen, gay mužů a bisexuálů v ČR. Praha. Gay iniciativa v ČR.

právě této ohrožené skupině populace, což je však v České republice zatím pouhou utopií. Jedná se o programy zaměřené na intervenci a pomoc v kritických životních situacích, přičemž zásadní význam v této oblasti má práce streetworkerů ve velkých městech. Svůj smysl má i kvalitní poradenství pro mládež i rodiče. U nás takové poradenství nabízí poměrně velké množství organizací, ale zkušenosti ukazují, že ve skutečnosti často nedisponují pracovníky a pracovníci, kteří by měli odpovídající vzdělání a zkušenosti. Je tedy otázkou, zda by nebylo vhodné vytvořit specializovanou síť pracovníků a pracovníc, kteří by byli schopni poskytovat takové služby na opravdu profesionální úrovni. To je samozřejmě i otázka adekvátního vzdělávání, které u nás také zatím chybí. Problematika sexuálních minorit je rozsáhlá a komplikovaná a má určitě smysl se jí cíleně věnovat.

V zahraničí je velký důraz kladen také na programy věnované osvětě a prevenci. I když tyto úkoly by měly školy zvládat do značné míry samy, v praxi je to mnohdy problém, neboť úkolů kladených na bedra učitelů je mnoho a nedá se bohužel očekávat, že se mohou všem věnovat na sto procent. V případě sexuální výchovy je často problém nejen v nedostatečné informovanosti, ale i v ostychu diskutovat o těchto tématech se žáky. Metodici primární prevence na školách a zejména pak pracovníci a pracovníce pedagogicko-psychologických poraden by se však v této problematice alespoň částečně orientovat měli.

Své výhody má ovšem i využití kvalitních lektorů zvenčí, kteří mohou mladým lidem i pedagogům zprostředkovat aktuálnější a podrobnější informace než mohou běžně zvládat sledovat lidé nespécializující se na tuto tematiku. U nás takové služby nabízela brněnská organizace STUD. Bohužel v současnosti neexistuje žádný opravdu funkční projekt v této oblasti. Je velmi důležité, aby šance LGBT osob na uplatnění se ve společnosti nebyly narušeny již v samotném začátku tj. v období dospívání. Tomuto jevu je v zájmu celé společnosti třeba předcházet, k čemuž však u nás ve velké míře zatím chybí podmínky.

7. LGBT lidé a zdravotnictví

V roce 1992 byla přijata Světovou zdravotnickou organizací desátá revize Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN-10), která vyřadila homosexualitu jako takovou ze seznamu zdravotních poruch. Tato klasifikace je používána zejména v evropských zemích a je závazná i pro Českou republiku. Nadále je za zdravotní poruchu považována pouze egodystonní sexuální orientace (F66). Egodystonní sexuální orientace je taková sexuální orientace, se kterou není dotyčná osoba smířena. Vzhledem k tomu, že tato diagnóza může být zneužívána k eticky a odborně

pomýleným snahám o změnu sexuální orientace, diskutuje se mezi odborníky o jejím zrušení. Například americká obdoba MKN-10, Diagnostický a statistický manuál (DSM-IV), žádnou takovou diagnózu neobsahuje¹¹².

Transsexualita je považována podle MKN-10 za zdravotní poruchu (F64.0), což je ospravedlnitelné vzhledem ke značným problémům, které transsexualita způsobuje i vzhledem k potřebě terapie u transsexuálních osob. Terapie nespočívá ve snaze o změnu pohlavní identifikace, ale v podpůrné psychoterapii a somatické léčbě vedoucí k úpravě tělesných charakteristik tak, aby byly v souladu s pohlavní identitou. Někteří transsexuální lidé neakceptují skutečnost, že je transsexualita řazena mezi duševní poruchy, což může vést (a někdy také vede) k následné psychiatrizaci osob se změněnou pohlavní identitou. Alternativou je zařazení transsexuality mezi somatické poruchy, což však vážne na dosud ne zcela všemi přijímaných důkazech o biologické podmíněnost transsexuality. Přijetí Mezinárodní klasifikace nemocí ostatně neznamená, že všichni zdravotníci se s jejími diagnostickými závěry ztotožnili.

Přístupy podporující možnost medicínské (psychoterapeutické) změny sexuální orientace lze v odborné společnosti považovat za menšinové a sexuální orientace je považována zpravidla jen za jednu z neutrálních osobnostních charakteristik jedince. Zahraněční výzkumy však ukazují, že navzdory převládajícímu odbornému názoru, je u mnoha lékařů významná tendence LGB osoby různým způsobem patologizovat. Do dnešní doby tak dárci krve vyplňují dotazník, kde jedna z otázek zjišťuje, zda měla osoba zamýšlející darovat krev stejnopohlavní styk. V případě pozitivní odpovědi je pak tato osoba z možnosti darovat krev vyloučena. Z uvedeného dotazníku jasně plyne předpokládaná analogie mezi homosexuálním chováním a zvýšeným rizikem přenosu HIV. Je pravdou, že homosexuální muži patří do skupiny, která je mezi HIV pozitivními početně zastoupena. Tato skutečnost ale není dostačujícím zdůvodněním pro automatické vyloučení všech homosexuálních osob z možnosti darovat krev. Zvýšené riziko přenosu HIV totiž produkují zejména osoby chovající se promiskuitně, tedy jak homosexuálové, tak heterosexuálové. Analogie mezi homosexualitou a promiskuitou je tedy jednoznačně zavádějící a diskriminační. Dotazníky, které vyplňují dárci krve, by tedy neměly zjišťovat, zda dotyčná osoba měla či neměla homosexuální styk, ale spíše by se měly zaměřit na míru promiskuity potencionálního dárce. Zpráva Českého helsinského výboru o stavu lidských práv v roce 2001 označila praktiky Ústavu hematologie, který vydal Poučení dárce krve, v němž se „mužům majícím sex s muži“ zakazuje apriori darovat krev, za diskriminační¹¹³.

¹¹² Smolík, P. (2002): Duševní a behaviorální poruchy. Praha, Maxdorf.

¹¹³ blíže viz: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2003061824>

V omezené míře se lze u zdravotníků a lékařů setkat s negativními postoji k LGB pacientům a mnohem častěji pak s nejistotou plynoucí z nedostatečné zkušenosti s těmito pacienty. Velmi časté je také apriorní očekávání většinové orientace, což může následně komplikovat další terapeutický vztah. Z výše uvedených důvodů lze považovat za potřebné zařazení nediskriminujících přístupů do etické či psychologické pre- i postgraduální přípravy zdravotníků. Podobně by měly být nediskriminující přístupy a základní poznatky o sexuální orientaci součástí vzdělávání sociálních pracovníků a pracovnic.

V případě transsexuálních lidí je jejich přijímání lékaři a zdravotnickým personálem mnohem více problematické. Příčinou je malá znalost této poměrně snadno rozpoznatelné minority. Neadekvátní či nepřátelské reakce jsou poměrně běžné, a to zejména u lékařů, kteří se s transsexuálními lidmi běžně nesetkávají. Velmi nepříjemný je také fakt, že transsexuální lidé jsou lékaři často naprosto necitlivě předváděni jako atrakce pro studenty či pro kolegy. To je ovšem otázka celkově nízkého respektu k soukromí a právům pacientů. Speciálním problémem je pak umístování transsexuálních a transgender lidí v nemocnicích, a to zejména v případech, kdy jejich psychické a tělesné charakteristiky nekorespondují s právním pohlavím. Systém si s nimi často neví rady, a proto je například běžnou praxí, že si musejí připlácet za nadstandardní pokoje, aby byli mimo ostatní pacienty. V zahraničí jsou popsány případy, kdy translidé zemřeli, protože nemocniční personál si nevěděl s jejich pohlavím rady a odmítl je tedy hospitalizovat. Výše uvedené problémy by mohlo pomoci zvládat vzdělávání v otázkách etiky a lidské diversity, avšak zatím je jim u nás věnována jen malá pozornost.

D. DOPORUČENÍ

Na základě předložené Analýzy Pracovní skupina pro otázky sexuálních menšin ministryně vlády pro lidská práva a národnostní menšiny doporučuje:

Ministru financí:

1. Novelizovat zákon o dani dědické, dani darovací a dani z převodu nemovitostí (č. 257/1992 Sb., ve znění pozdějších předpisů) tak, aby partneři a partnerky byli zařazeni do I. skupiny dle § 11 tohoto zákona.

2. Novelizovat celní zákon (č. 13/1993 Sb., ve znění pozdějších předpisů) tak, aby měli partnerky a partneři právo odepřít vysvětlení dle § 30 odst. 4 tohoto zákona.

Ministru kultury:

1. Podporovat v rámci dotačních programů projekty zaměřené na LGBTI menšiny a projekty ke zmírnění homofobních postojů. Zohledňovat v rámci podporovaných projektů aspekt LGBTI tematiky.

Ministryni obrany:

1. Novelizovat zákon o zdravotní způsobilosti k vojenské činné službě (č. 103/2005 Sb., ve znění pozdějších předpisů) tak, aby neobsahoval diagnózu F 64.0 (poruchy pohlavní identity) a F 66 (psychické a behaviorální poruchy spojené se sexuálním vývojem a orientací).

Ministru práce a sociálních věcí:

1. Podporovat prostřednictvím dotačních programů vytvoření sociální sítě pracovníků a pracovnic, kteří se budou zaměřovat na sociální kontakt s LGBTI seniory a seniorkami, případně podporovat provádění uvedené činnosti v rámci stávajících sociálních sítí.

2. Podpořit prostřednictvím dotačních programů, národních či evropských, vytvoření komunitního centra pro LGBTI seniory.

3. Novelizovat zákon o důchodovém pojištění (č. 155/1995 Sb., ve znění pozdějších předpisů) tak, aby partneři a partnerky měli nárok na vdovský/vdovecký důchod po zemřelém partneru/partnerce.

4. Zpracovat metodiku postupu v případech transsexuálních rodičů s cílem zajistit, aby byl respektován nejlepší zájem dětí a jeho právo na oba rodiče, a aby dítě nebylo oddělováno od transsexuálních rodičů proti jejich vůli a nedocházelo k jejich diskriminaci ze strany pracovníků a pracovníc odborů sociálně-právní ochrany dětí.

5. Podpořit prostřednictvím dotačních programů zmapování situace osob s odlišnou sexuální orientací žijících na okraji společnosti, s cílem zjistit, jaké jsou příčiny jejich sociální situace a jak jim lze předcházet.

Ministryni pro lidská práva a národnostní menšiny:

1. Provádět informační kampaň k prevenci diskriminace LGBTI lidí a proti homofobii.

2. V rámci aktivit ke zlepšení postavení seniorů přihlížet ke specifické situaci LGBTI seniorů.

3. V rámci Kampaně proti rasismu 2008 vypsát výzvu k podávání projektů ke zmapování situace LGBTI z etnických menšin v ČR.

4. Podpořit zřízení stálého výboru pro otázky sexuálních menšin při Radě vlády ČR pro lidská práva, včetně pracovní skupiny pro translidí a vězeňství.

Zmocněnci vlády pro lidská práva a předsedovi Rady vlády ČR pro lidská práva

1. Při Radě vlády ČR pro lidská práva zřídit stálý výbor pro otázky sexuálních menšin, včetně pracovní skupiny pro translidí a vězeňství.

Ministru spravedlnosti:

1. Stanovit v rámci trestního zákona, že motiv nenávisti z důvodu sexuální

orientace bude znakem základní nebo kvalifikované skutkové podstaty zejména u násilných trestných činů (hate crimes).

2. V rámci rekodifikace občanského zákoníku zajistit, aby:

- a) partneři a partnerky měli právo osvojit dítě druhého partnera,
- b) dítě mohlo být svěřeno do společné pěstounské péče partnerů,
- c) partneři a partnerky mohli společně osvojit dítě,
- d) osobám, které uzavřely registrované partnerství, vzniklo společné jmění partnerů a společný nájem bytu.

3. Vypracovat právní a faktickou analýzu situace transsexuálních osob ve vazbě a výkonu trestu. Tato analýza by měla zahrnovat situaci transsexuálních lidí zahajujících léčbu, transsexuálních lidí v průběhu léčby a situaci transsexuálních lidí po dokončení chirurgických zákroků a právní změny pohlaví, a to s přihlédnutím k možnostem adekvátní léčby, zajištění jejich osobní bezpečnosti a plného respektování jejich lidských práv.

4. Spolupracovat se zmocněncem vlády pro lidská práva a ministryní pro lidská práva a národnostní menšiny na zlepšení situace translidí ve vězení v rámci pracovní skupiny při Radě vlády ČR pro lidská práva.

Ministryni školství, mládeže a tělovýchovy:

1. Zajistit, aby v rámci studijních oborů zaměřených na péči o seniory byla náležitá pozornost věnována LGBTI seniorům a specifikům jejich životní situace.

2. Provést studii šikany ve školách, se zaměřením na propojení šikany se sexuální orientací obětí, nebo v rámci dotačních programů podpořit provedení takové studie.

3. Podporovat zvyšování kvalifikace školních psychologů, metodiků primární prevence a pracovníků a pracovníc pedagogicko-psychologických poraden směrem k větší citlivosti k problémům LGBTI mládeže a schopnosti tyto problémy rozpoznávat a efektivně řešit.

4. Prostřednictvím dotačních programů podpořit vytvoření sítě pracovníc a pracovníků poskytujících poradenství LGBTI mládeži na profesionální úrovni.

5. Novelizovat Příkaz ministryně školství, mládeže a tělovýchovy č. 3/2006 k postupu při zabezpečení realizace vyhlášky č. 60/2006 Sb., o psychické způsobilosti pedagogických pracovníků tak, aby z Přílohy č. 1 k tomuto příkazu byl

vypuštěn údaj o sexuální orientaci žadatele jakožto jeden z anamnestických údajů sledovaných při vyšetření žadatele.

6. Zvážit doplnění rámcových vzdělávacích programů ve smyslu povinnosti informovat žáky a studenty o existenci a životě sexuální minorit (LGBT lidí).

Ministru vnitra:

1. Novelizovat zákon o registrovaném partnerství (č. 115/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů) tak, aby:

- a) podmínka státního občanství, jako jedna z podmínek nutných pro uzavření registrovaného partnerství, byla nahrazena například podmínkou povolení k trvalému pobytu,
- b) trvající partnerství nebránilo osvojení dítěte (§ 13 odst. 2 zákona).

2. Novelizovat zákon o Policii ČR (č. 283/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů) tak, aby měli partneři právo odepřít vysvětlení dle § 12 odst. 3 tohoto zákona, případně tento požadavek zahrnout do nově připravované právní úpravy.

3. Novelizovat zákon o pobytu cizinců (č. 326/1999 Sb., ve znění pozdějších předpisů) tak, aby v rámci rozhodování o udělení trvalého pobytu bylo zohledněno uzavření partnerství s občanem ČR.

4. Novelizovat zákon o nabytí a pozbytí státního občanství (č. 40/1993 Sb., ve znění pozdějších předpisů) tak, aby v rámci rozhodování o udělení státního občanství bylo zohledněno uzavření partnerství s občanem ČR, případně tento požadavek zahrnout do nově připravované právní úpravy.

5. Zavést informačně neutrální identifikátor obyvatel, a to ve smyslu usnesení vlády ČR č. 340 ze dne 23. března 2005. Do doby zavedení tohoto identifikátoru je třeba zpracovat takové postupy, které zamezí diskriminaci transsexuálních lidí z důvodu změny rodného čísla.

6. Zajistit soulad v rámci právních předpisů souvisejících s právní úpravou manželství a registrovaného partnerství tak, aby registrované partnerství i manželství bylo označováno buď jako „rodinný stav“, nebo jako „osobní stav“.

Ministru zdravotnictví:

1. Novelizovat zákon o péči o zdraví lidu (č. 20/1966 Sb., ve znění pozdějších předpisů) tak, aby možnosti asistované reprodukce mohla využít kterákoliv

žena, tedy i žena bez partnera (§ 27d zákona), případně tento požadavek zahrnout do nově připravované právní úpravy.

2. Věnovat zvýšenou pozornost zákrokům u intersexuálních dětí a dbát na to, aby byla respektována všechna pravidla informovaného souhlasu. V tomto směru je také třeba podpořit vyšší informovanost lékařů o současných trendech v oblasti etiky, terapie a právních aspektů péče o intersexuální osoby.

3. V rámci odborného vzdělávání pracovníků a pracovníc ve zdravotnictví klást důraz na otázky etiky a lidské diverzity, zvláště pak na specifické problémy LGBTI osob.

4. Přepracovat seznam rizikových faktorů a rizikových chování z hlediska dárčovství krve tak, aby nebyl diskriminující na základě sexuální orientace.

PŘÍLOHY

Příloha I.:

PŘEHLED EXISTUJÍCÍCH LGBT ORGANIZACÍ

I.a Lesbické organizace

Praha

V Praze je aktivní především skupina mladších žen a dívek okolo sdružení Rozdílné Rytmy¹¹⁴ (RR), která je částečně personálně propojená s Lesbickým turistickým oddílem (LTO). Členky Rozdílných rytmů mají také zásadní podíl na organizování festivalu eLnadruhou¹¹⁵ (pod záštitou stejnojmenného sdružení). Jedná se o festival svým rozsahem skromnější než byl dřívější festival Apriles, na který eLnadruhou volně navazuje.

Lesbické aktivistky se podílejí také na činnosti v Praze sídlící Gay a lesbické ligy¹¹⁶, přičemž ze čtyř mluvčích jsou dvě zástupkyně lesbické komunity. GLL je v současnosti jedinou organizací, která se věnuje zastupování zájmů lesbické komunity na politické rovině.

Brno

V Brně okolo roku 2004 krátce fungovala skupina Lesby (nejen) sobě. Po jejím zániku nastala více než roční pauza. Tu ukončil vznik skupiny Holky v Brně¹¹⁷, která se s dřívější organizací částečně personálně překrývá. Holky v Brně pořádají výlety, přednášky, diskuse a návštěvy kulturních akcí. Lesbické aktivistky o několik let starší působí také v rámci organizace STUD.

¹¹⁴ <http://www.rozdilnerytmy.gl.cz>

¹¹⁵ <http://www.elnadruhou.cz>

¹¹⁶ <http://www.glliga.cz>

¹¹⁷ <http://www.holky-brno.info>

Olomouc

V Olomouci je již od roku 2004 aktivní neformální skupina lesbických a bisexuálních žen a dívek oLLomouc¹¹⁸. Pořádá přednášky, výlety, sportovní akce, promítání filmů atd.

Ostrava

V Ostravě je situace nejasná, neboť v minulosti aktivní ženská sekce Lambda klubu již nevyvíjí oficiální činnost. Ostravská komunita je přitom velmi početná a existuje zde několik okruhů lidí, kteří pořádají poměrně velké akce de facto soukromého charakteru. V posledním roce došlo ke dvěma pokusům obnovit v Ostravě lokální organizaci, avšak není zatím zřejmé, zda některý z nich bude úspěšný.

Zlín

Ve Zlíně již zhruba tři roky působí skupina Lesba Zlín¹¹⁹, která však na více než rok přerušila činnost, kterou obnovila v pozměněném složení na jaře 2006. V současnosti se skupina věnuje zejména sportovním aktivitám, avšak pořádá i výlety a diskusní setkání.

Pardubice

V Pardubicích již několik let funguje organizace Pardubická lesba¹²⁰. Nejčastějším typem akcí jsou výlety a návštěvy kulturních událostí.

Plzeň

V Plzni působí skupina one4one¹²¹, která se věnuje pořádání především hudebních a sportovních akcí. Tato skupina existuje již několik let a v poslední době je poměrně aktivní.

Neformální sdružení

Výše uvedené skupiny sdružují jen relativně malou část lesbických a bisexuálních žen. Existuje však množství dalších neformálních okruhů působících na neveřejné bázi. Tyto skupiny jsou ovšem obvykle aktivní pouze na bázi osobních

118 <http://www.bengales.cz/les-ollomouc>

119 <http://www.sweb.cz/lesba.zlin>

120 <http://www.pardubicka.lesba.cz>

121 <http://one4one.xhosting.cz>

přátelství, což je dáno především stále přetrvávajícím strachem z coming outu a mnohdy i nezájmem o věci veřejné.

Internet

Internet jako medium vytlačil na počátku nového tisíciletí tištěné materiály, avšak v současnosti jsou české webové projekty většinou spíše ve fázi útlumu. Do jara 2005 fungovaly velmi dobře stránky lesba.cz. Těžiště webu bylo spíše na provozu „literární kavárny“ lesba.cz, což bylo dlouhodobě archivované diskusní fórum.

Dalším celorepublikově aktivním webovým projektem je bengales.cz. Tyto stránky jsou v posledních více než dvou letech neaktivnější informačním webem pro lesbické a bisexuální ženy. Zaměřují se především na publikování informací z politického a kulturního života, přičemž je zde také velký podíl rozsáhlejších textů dlouhodobé hodnoty.

Zcela novým internetovým projektem zaměřeným speciálně na lesbické rodičovství je www.drba.cz, kde je možno se dočíst o zcela konkrétních problémech, které lesbické ženy a jejich rodiny musí řešit.

I.b Gay organizace

Gay organizace působící v ČR se téměř ve všech případech věnují organizování volnočasových aktivit v podobě výletů, sportovních akcí či diskusí. Téměř žádná nevyvíjí osvětovou či politickou činnost ve vztahu k většinové společnosti. Dále platí, že řada gay organizací se alespoň nominálně deklaruje jako gay-lesbické, i když mezi jejich členy téměř žádné lesbické ženy nejsou. Vzhledem k tomu, že fungování těchto organizací obvykle závisí jen na velmi omezeném počtu jednotlivců, jen málo jich má skutečně dlouhodobý charakter a formu občanského sdružení. To způsobuje velké potíže při mapování vývoje komunity a jejím oslovování ve smyslu politik, které se jí bezprostředně týkají (např. informování o prostředcích ochrany před diskriminací, HIV prevence, apod.).

Praha

Gay a lesbická liga¹²² je v současné době jedinou politickou LGB organizací. Po schválení zákona o registrovaném partnerství v roce 2006, na němž se spolupodílela, však došlo k určitému útlumu jejích aktivit. Tím na poli LGB aktivismu

122 <http://www.partnerstvi.cz/gll-uvod/>

vzniká významný nevyplněný prostor, neboť druhá organizace tohoto druhu, Gay iniciativa v ČR, svou činnost nedávno ukončila.

M-klub Lambda¹²³ je pražský gay klub seniorů, ale jeho výletů a setkání se účastní nejen gayové vyššího věku. Klub existuje již od r. 1992.

Od roku 1996 působí gay a lesbický studentský spolek GaLes¹²⁴, který ovšem po deseti letech vzhledem k administrativním překážkám a zvyšujícímu se počtu nestudentů mezi jeho členy odešel z Vysoké školy ekonomické a působí nezávisle. Organizuje pravidelná čtvrtletní setkání a výlety.

Významnou organizací pro věřící gaye a lesby je občanské sdružení Logos¹²⁵, které má ekumenický charakter a organizuje bohoslužby a pravidelná nedělní setkávání s podporou fary Českobratrské církve evangelické v Praze 8.

Gaysport¹²⁶ zastřešuje řadu gay sportovních aktivit v Praze a na svých internetových stránkách informuje o čase a místech konání jednotlivých sportovních akcí. Sportovní akce organizují rovněž Pratety (volejbal) a Aquamen (plavání).

Skupina3¹²⁷ vznikla původně jako podpůrná skupina, pomáhající členům se sebezpříjetím za pomoci psychologa. Postupně se z ní však stala výletní outdoor skupina pořádající letní tábor a různé víkendové akce. Outdoorovou skupinou je rovněž BDP (Blízko do pohody).

V Praze působí také dva gay amatérské divadelnické spolky, jejichž členy však nejsou jen gayové. Jedná se o Perfidní divadlo a Divadlo bez zábran.

Brno

STUD¹²⁸ je zdaleka nejvýznamnější brněnskou gay-lesbickou organizací. Působí od roku 1996 a její hlavní aktivitou je v současnosti organizování jediné veřejné LGBT akce v ČR, filmového festivalu Mezipatra. STUD rovněž disponuje archivem a knihovnou s LGBT tematikou, která byla nedávno po přestávce způsobené nedostatkem zdrojů opět zpřístupněna veřejnosti.

123 <http://sweb.cz/m.klub.lambda/>

124 <http://gales.wz.cz/>

125 <http://logos.gl.cz/ls-uvod/>

126 <http://www.gaysport.cz/>

127 <http://skupina3.kluci.cz/>

128 <http://www.stud.cz/>

Gay teens (GaTe)¹²⁹ je projekt pro gay náctileté, který vznikl v roce 2006 za podpory NROS a v jehož rámci jsou organizována setkání a výlety pro gaye do 20 let věku. Projekt má zároveň charakter svépomocné skupiny v procesu coming-outu.

Pěšky atd.¹³⁰ je brněnská outdoor skupina, volně propojená se sdružením STUD. Výlety organizuje rovněž Gay Valach.

V Brně rovněž působí Logos Brno¹³¹, a to nezávisle na Logosu Praha, byť obě sdružení jsou spolu v kontaktu a někdy organizují společné akce.

České Budějovice

Jihočeská Lambda¹³² je jedno z nejstarších existujících LGB sdružení v ČR. Byla založena v roce 1993 a k jejím aktivitám patří organizování pravidelných klubových setkání, výlety, spolupráce s obdobnými sdruženími v zahraničí (zejména v Rakousku), poradna a informační centrum. V letech 2006-2007 úspěšně realizovala projekt pomoci v případě sociálního vyloučení GLBT osob v Jižních Čechách se zaměřením na pracovní příležitosti, který byl financován Evropským sociálním fondem. Tento klub je v ČR ve své činnosti jedinečný, protože setrval na platformě aktivního občanského sdružení s trvalou členskou základnou a dokázal se zařadit mezi poskytovatele do sociálních služeb města České Budějovice.

Toto není úplně vyčerpávající výčet, nicméně většina ostatních sdružení či organizací nemá, jak bylo zmíněno, dlouhodobý charakter a současnou situaci zejména v dalších větších městech ČR (Ostrava, Olomouc, Plzeň) nelze přesně zmapovat.

Internet

Nejvíce aktuálních informací je samozřejmě na internetu, ale i zde je situace složitá vzhledem k velkému počtu neustále vznikajících a zanikajících projektů, které navíc mezi sebou jen málokdy komunikují. Po několik let vysoce navštěvované stránky oo4.cz¹³³ jsou v současné době v útlumu, prakticky bez nových informací jsou rovněž dříve velmi populární kluci.cz. STUD Brno¹³⁴ ze svých jinak

129 <http://www.gejt.cz/>

130 <http://stud.cz/pesky/>

131 <http://sweb.cz/logos-brno/>

132 <http://www.klucieb.info/>

133 <http://www.oo4.cz/>

134 <http://www.stud.cz/>

velmi obsáhlých a navštěvovaných stránek již delší dobu z technických důvodů zpřístupňuje pouze část.

Volný prostor tak zaplňují jednak osobní stránky a jednak začínající projekty. Jedná se zejména o pinkstar.cz, velmi populární mezi částí LGBT mládeže a dále o kluci.info. Obecně lze však říci, že neexistuje jeden komplexní internetový informační zdroj o stavu a aktivitách české gay komunity.

I.c Trans organizace

Zájmy translidí reprezentuje v České republice občanské sdružení Transform¹³⁵, které existuje od roku 1998 a je jedinou českou organizací reprezentující zájmy translidí. Z aktivit mimo komunitu stojí za zmínku například udělování cen Transpřítel či snaha o prosazování zájmů translidí při tvorbě antidiskriminačního zákona. Sdružení vyvíjí aktivitu především v Praze.

¹³⁵ <http://www.transforum.cz>

II.: Výběrová bibliografie českých a slovenských LGBT pramenů

Jedná se o výběrovou bibliografii textů týkajících se života gayů, leseb, bisexuálů, translidí a intersexuálů v České republice respektive na Slovensku. Jedná se hlavně o publikace, které vyšly tiskem a je tedy relativně jednoduché je získat. Knižně nepublikované diplomové a bakalářské práce jsou uvedeny pouze výjimečně.

Diskriminace

BOUČKOVÁ, P. (2006): Diskriminace z důvodu sexuální orientace, in: Bobek, M.; Boučková, P.; Kühn, Z. (eds.): Rovnost a diskriminace. Praha, C. H. Beck 2006, str. 253-282

PROCHÁZKA, I., JANÍK, D., HROMADA, J. (2003): Společenská diskriminace lesbických žen, gay mužů a bisexuálů v ČR. Praha. Gay iniciativa v ČR.

Dostupné z adresy:

<http://www.gay.iniciativa.cz/www/index.php?page=clanek&id=256>

Historie

FANEL, J. (2000): Gay historie. Praha, Dauphin.

JAMEK, Václav (2001): O prašivém houfci. Literatura, homosexualita, AIDS. Praha, Torst.

KOMENDA, A. (2000): Ke kořenům křesťanské homofobie. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Iuridica 2. 2000;2.:99-112.

KOTIŠOVÁ, M., VAMPOLOVÁ, V. (2006): České lesby: daleko k hnutí, daleko k feminismu. In Hašková, H., Křížková, A., Linková, M. (2006): Mnohohlasem: vyjednávání ženských prostorů po roce 1989. Praha, Sociologický ústav AV.

LÉKO, I. (1993): Růžový trojúhelník: deportace homosexuálů v letech 1933-1945. Revolver revue 24, 294-300.

PECHOVÁ, O. (2005): Lidé s růžovým trojúhelníkem.

<http://translide.unas.cz/?96030.9.2005>

RUPP, Leila (2001): Vytoužená minulost. Dějiny lásky a sexuality mezi osobami stejného pohlaví v Americe od příchodu Evropanů po současnost. Praha, One Woman Press.

SOKOLOVÁ, V (2006): Koncepční pohled na „sexuální menšiny“ aneb vše je jen otázka správné orientace. In Hašková, H., Křížková, A., Linková, M. (2006): Mnohohlasem: vyjednávání ženských prostorů po roce 1989. Praha, Sociologický ústav AV.

SOUVISLOSTI 4/2003, Revue pro literaturu a kulturu (2003) – Homosexualita v kultuře.

WEST, D.J., GREEN, R.: Sociolegal control of homosexuality: A multi-nation comparison. Chapter 15: The Czech and Slovak republics (Procházka, I.): 243-254.

Plenum Press, New York, London, 1997.

Postoje

JANOŠOVÁ, P. (2000): Homosexualita v názorech současné společnosti. Praha, Karolinum.

ONDRISOVÁ, S., BIANCHI, G. (2000): Heterosexizmus: spoločensko-kultúrne a psychologické aspekty postojov ku lesbickým ženám a gayom. Československá psychologie. 43, 2, 165-179.

WEISS, P., ZVĚŘINA, J. (2001): Sexuální chování v ČR – situace a trendy. Praha, Portál.

Další LGB témata

ČERVENKOVÁ, I., BIANCHI, G. (2003): Diskurzy homosexuality a vývin sexuálnej identity. Československá psychologie. 45, 2, 122-134.

FAFEJTA, M. (2004): Úvod do sociologie pohlaví a sexuality. Věrovany, Nakladatelství Jan Piszkiwicz.

JANÍK, D. (2004): Rodina a homosexualita aneb heterosexuální rodiče a homosexuální děti. Diplomová práce. Olomouc, Katedra psychologie FF UP.

NEDBÁLKOVÁ, K. (2002): Alternativní rodinné modely aneb Rodiny lesbických matek a rodiny gay otců. In Ženská práva jsou lidská práva. Brno. Nesehnutí.

ONDRISOVÁ, S., HERETIK, A., ŠÍPOŠOVÁ, M. (1999): Homofóbia-dosledky pre psychoterapiu. Česká a slovenská psychiatrie 95, 135-141.

PECHOVÁ, O. (2005): Sexuální minority. Rigorózní práce. Olomouc, Katedra psychologie FF UP.

PROCHÁZKA, I (2002): Coming out. Brno, STUD Brno.

Ke stažení z adresy:

<http://www.gay.iniciativa.cz/www/index.php?page=clanek&id=14>

PROCHÁZKA, I. NOVOTNÝ, J., KAŇKA, P., JANÍK, D. (2005): HIV infekce a homosexualita. Praha, Česká společnost AIDS pomoc.

PROCHÁZKA, I, WEISS, P (1998): Pohlavní identita v dětství u homosexuálů. Česká a slovenská psychiatrie.

STEHLÍKOVÁ, D., PROCHÁZKA, I., HRMADA, J. (1995): Homosexualita, společnost a AIDS v ČR. Praha. SOHO.

TALANDOVÁ, J. (1997): Sociální postavení žen a alternativní rodinné modely v kontextu heterosexuální společnosti. Praha, L-klub Lambda.

Dostupné z adresy: <http://www.lesba.cz/linky/Poradny/>

ZVĚŘINA, J. (2004): Tak zvaná „terapie homosexuality“. Česká a slovenská psychiatrie, 100, No.5, 279-283.

Transsexualita

ANTE, R. (2005): Mediální prezentace translidí. – Obsahová analýza českého tisku. Diplomová práce. Olomouc, Katedra psychologie FF UP.

Ke stažení na adrese: <http://www.translide.cz/knihovna>

FIFKOVÁ, H., WEISS, P., PROCHÁZKA, I., JAROLÍM, J., VESELÝ, J., WEISS, V. (2002): Transsexualita. Praha, Grada.

HOFÍREK, Š. (2006): Životní situace transsexuálních lidí v České republice. Bakalářská práce. Brno, Katedra sociální politiky a sociální práce FSS MU.

Ke stažení na adrese: <http://www.translide.cz/knihovna>

MALÁ, E., HRDLIČKA, M. (2003): Transsexualismus. Česká a slovenská psychiatrie, 99, 2003, No.5, 273-277.

MALÁ, E., KOCOURKOVÁ, J. (2003): Porucha pohlavní identity v dětství. Československá psychologie. 47, 4, 356-362.

SPENCEROVÁ T. (2003): Jsem tranďák! Praha, G plus G.

WEISS, P., ŠVECOVÁ, B. (2001): K některým rozdílům mezi transsexuály male-to-female a female-to-male. Česká a slovenská psychiatrie. 97, 13-19.

Slovensko

DŽUKA, J., WAROŠEK, R. (1996): Subjektívna pohoda u homosexuálně orientovaných mužov. Česká a slovenská psychiatrie 92, 1996, 135-141.

ONDRISOVÁ, S., ŠÍPOŠOVÁ, M., ČERVENKOVÁ, I., JÓJÁRT, P., BIANCHI, G. (2002): Neviditelná menšina. Bratislava, Nadácia občan a demokracia.

ŠÍPOŠOVÁ, M., JÓJÁRT, P., DAUČÍKOVÁ, A. a kol. (2002): Správa o diskriminácii lesbických žien, gejov, bisexuálov a bisexuálok na Slovensku. Bratislava, Q archiv / dokumentačné a informačné centrum.

Intersexualita

ANTE, R. (2003): Negativní aspekty medicínského přístupu k intersexualitě. Ročníková práce. Olomouc, Katedra psychologie FF UP.

Ke stažení na adrese: <http://www.translide.cz/knihovna>

III.: Slovníček pojmů

Bisexualita – citová a sexuální přitažlivost k oběma pohlavím

Butch lesba – lesbická žena s převážně maskulinními projevy, někdy se může jednat o projev transgender identity

Coming out – veřejné přihlášení se k homosexuální, bisexuální či transgender identitě; může mít různou intenzitu

Cross-dressing – oblékání do oděvu příslušejících opačnému pohlaví, než jaké je biologické pohlaví jedince; může být projevem transvestitismu, transgender identity nebo transsexuality

Gay – v současnosti převažující označení pro homosexuální muže, které bylo převzato z angličtiny, v češtině i v originále začalo být užíváno pro absenci urážlivých konotací; jako přídavné jméno zastupuje slovo homosexuální a týká se tedy i lesbických žen (tento smysl je však v češtině opomíjen)

LGB – lesby, gayové, bisexuálové – souhrnná zkratka označující lidi s menšinovou sexuální orientací

LGBT – lesby, gayové, bisexuální lidé a translidé – označení běžně užívané v angličtině jako zkratka pro tyto minoritní skupiny spojené řadou společných problémů

Gender – psychologické a sociální charakteristiky připisované jednotlivým pohlavím, někdy se dělí na genderovou roli a genderovou identitu, v některých kulturách existuje více než dva gendery

Genderová identita – pocit příslušnosti k některému pohlaví či pocit pohlavní neurčitosti, může ale nemusí být spojen s tradičními genderovými rolemi

Homofobie – souhrnné označení pro nepřátelské postoje k homosexuálním lidem, obvykle se nejedná o fobii ve smyslu duševní poruchy

Homosexualita – sexuální přitažlivost k osobám stejného pohlaví, termín je používán od druhé poloviny devatenáctého století

Intersexualita – výskyt biologických znaků obou pohlaví u jednoho jedince

Lesba – homosexuální žena; termín vytlačuje ve společnosti stále dosti rozšířené slovo lesbička, které je neodůvodněnou zdrobnělinou

Queer identita – doslova podivná identita, označení pro jedince, kteří nechtějí být přiřazováni k jednoznačnému genderu či sexuální orientaci; v současnosti se toto slovo „queer“ často používá souhrnně pro označení příslušníků různých sexuálních minorit

Sexuální orientace – obvykle trvalý pocit emocionální a sexuální přitažlivosti k některému pohlaví či v některých případech k pohlavím oběma

Transgender – výrazné překračování hranic genderové role; někdy se používá jako nadřazený pojem i k transsexualitě; zatímco jindy jde o pojem paralelní, kdy označuje lidi, kteří žijí v opačné či netypické genderové roli, ale neusilují o změnu pohlaví (v tomto smyslu je pojem používán v této zprávě)

Transsexualita - pocit trvalé příslušnosti k opačnému pohlaví než je pohlaví chromozomální (právní), který je provázen úsilím o somatickou a právní změnu pohlaví

Transvestitismus – převlékání se do oděvu opačného pohlaví bez snahy žít v této roli trvaleji